

**Матеріали міжнародної конференції
«Розбудова системи комплексної підтримки
українських трудових мігрантів та їх сімей»**

10–11 грудня 2015 року,
м. Львів

Львівська обласна рада
Львівський національний університет імені Івана Франка
Світовий конгрес українців
Спілка українців у Португалії
ГО «Справа Кольпінга в Україні»

Матеріали міжнародної конференції
«Розбудова системи комплексної підтримки українських трудових мігрантів та їх сімей», 10–11 грудня 2015 року. – Львів : "Тріада плюс", 2015. – 52 с.

*Матеріали друкуються
за фінансової підтримки департаменту
міжнародного співробітництва та туризму
Львівської обласної державної адміністрації*

ПРОГРАМА
міжнародної конференції
«Розбудова системи комплексної підтримки українських
трудомих мігрантів та їх сімей»
10–11 грудня 2015 року, м. Львів

10 грудня 2015 р.

Пленарне засідання

Львівська облдержадміністрація (кім. 412)

9:30–10:00 – Реєстрація учасників семінару

10:00–10:30 – **Привітальні слова:**

Юрій Підлісний, заступник голови Львівської облдержадміністрації;

Лев Захарчишин, директор департаменту міжнародного співробітництва та туризму ЛОДА;

Ярослав Музичко, заступник директора Департаменту міжнародного співробітництва та туризму ЛОДА;

Світлана Книшик, начальник управління загальної середньої, дошкільної, позашкільної освіти та соціального захисту ЛОДА;

Василь Савка, секретар ГО «Справа Кольпінга в Україні»

Доповіді:

Модератор: Ігор Островський, член Правління ГО «Справа Кольпінга в Україні»

10.30–11.00 Павло Садоха, голова Спілки українців в Португалії
«Перспективи створення інформаційно-ресурсних центрів українства у країнах трудової міграції українців»

11.00–11.30 Ярослав Музичко, заступник директора Департаменту міжнародного співробітництва та туризму ЛОДА
«Розвиток співпраці між ЛОДА як представником України та українськими організаціями у країнах трудової міграції українців»;

11.30–11.45 Світлана Книшик, начальник управління загальної середньої, дошкільної, позашкільної освіти та соціального захисту ЛОДА «Роль освіти у розбудові ресурсних центрів українства у світі»;

11.45–12.00 Катерина Островська, голова ГО Товариство «Родина Кольпінга», керівник Центру неперервної освіти ЛНУ ім. Івана Франка, професор кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка, «Феномен соціального сирітства: пошуки ресурсів вирішення проблеми»;

12.00–12.15 Юрій Ковний, доцент кафедри основ права України ЛНУ ім. Івана Франка, адвокат «Правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України»;

12.00–12.15 Лариса Дідковська, доцент кафедри психології ЛНУ ім. Івана Франка «Психологічні ресурси формування української національної ідентичності»;

12.15–12.30 Оксана Рубай, в.о. директора Львівського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, депутат Львівської міської ради «Діяльність Львівського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді: соціальна робота із соціальними сиротами»

13.00–14.30 Обід

Робота в секціях

Секція 1. (Центр «Справи Кольпінга в Україні», вул. Героїв УПА, 76)

Роль Церкви, ГО, соціальних служб та наукових інституцій у створенні інформаційно-ресурсних центрів допомоги українським трудовим мігрантам та членам їх сімей

Модератор: Ігор Островський, член Правління ГО «Справа Кольпінга в Україні, професор НУ «Львівська політехніка»

Доповідачі:

15.00–15.15 Ігор Островський, член Правління ГО «Справа Кольпінга в Україні, професор НУ «Львівська політехніка» «Діяльність ГО України у напрямку підтримки сімей, що роз'єднались внаслідок еміграції її окремих членів»;

15.15–15.30 Дмитро Герцюк, завідувач кафедри загальної та соціальної педагогіки факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка

15.30–15.45 о. Олег Саламон, священник римо-католицької церкви «Еміграція, яка об'єднує християн»;

15.45–16.00 Перерва на каву

16.00–16.15 о. Олег Жаровський, священник греко-католицької церкви «Два виміри соціального сирітства»;

16.15–17.00 Катерина Островська, голова ГО Товариство «Родина Кольпінга», керівник Центру неперервної освіти ЛНУ ім. Івана Франка, професор

кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка «Напрацювання механізмів продуктивної співпраці України та країн проживання українських трудових мігрантів: комплексний підхід»;

17.00–18.00 Підведення підсумків

Секція 2 (Львівський університет імені Івана Франка, юридичний факультет, вул. Січових стрільців, 14, ауд.214)

Правові аспекти співпраці України та країн проживання українських трудових мігрантів

15.00–17.00

Модератор: **Юрій Ковний**, доцент кафедри основ права України ЛНУ ім. Івана Франка, адвокат

Доповідачі:

Косович В.М., в.о. декана юридичного факультету ЛНУ ім. Івана Франка, доцент кафедри теорії та філософії права «Захист прав мігрантів та сприяння їхній інтеграції»

Семків В.О., завідувач кафедри основ права України ЛНУ ім. Івана Франка, доцент «Сучасна еволюція міграційного законодавства України: старі проблеми та нові виклики»

Ковна У.С., доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики ЛНУ ім. Івана Франка «Державний контроль за дотриманням прав дітей трудових мігрантів в країні перебування»

Михайлів М.О., доцент кафедри цивільного права та процесу ЛНУ ім. Івана Франка «Особливості правового регулювання праці українських трудящих – мігрантів»

Лещух Д. Р. доцент кафедри трудового, аграрного та екологічного права ЛНУ ім. Івана Франка «Правове регулювання праці громадян України за кордоном»

Бедрій Мар'ян, асистент кафедри основ права України ЛНУ ім. Івана Франка «Українці: у пошуках дефініції (юридичний аспект)».

Мочульська М. Є., асистент кафедри конституційного права ЛНУ ім. Івана Франка «Проблеми правового статусу закордонних українців»

17.00–18.00 Підведення підсумків

11 грудня 2015 р.

Центр «Справи Кольпінга в Україні», вул. Героїв УПА, 76

10.00–13.00 Круглий стіл «Роль співпраці громадських організацій та держави у системі комплексної підтримки українських трудових мігрантів та їх сімей». Підготовка резолюції конференції.

13.00–15.00 Обід

Запрошені: представники ГО, працівники та студенти ЛНУ ім. Івана Франка, слухачі ЛУТВ, журналісти та всі бажаючі

Національна політика України, українська трудова міграція та її вплив на суспільний розвиток України і національну безпеку держави на сучасному етапі

Департамент міжнародного співробітництва та туризму ЛОДА

Відповідно до сучасних статистичних даних, орієнтовна чисельність заробітчан, які виїхали на роботу за кордон становить **від 4,5 до 7 млн. працездатного населення України,**

Статистика свідчить про зростання бажання українців переїхати з країни назавжди. Згідно із соціологічним опитуванням американського інституту громадської думки Gallup, **21% українців, тобто майже 10 млн. осіб, хоче залишити Україну назавжди.**

Явище «відпливу або міграції мізків» трактується, як міграція висококваліфікованих фахівців, зі збільшенням частки яких, в країні-донорі починають пригальмовуватись темпи розвитку окремих галузей економіки, освіти та держави загалом, що **створює загрозу індивідуальній та національній безпеці.** Протягом останніх років кількість емігрантів суттєво збільшилася, особливо до таких країн, як США та Канада, куди переїздить значна частка фахівців з системного аналізу, програмування, біології та комп'ютеризації.

Великою є частка «мігрантів з невизначеним статусом», як це поняття пропонує трактувати Міжнародна організація праці, зважаючи на негативний відтінок слова «нелегал».

Як емігранти допомагають Україні.

За даними Світового банку, загальна сума переказів у 2012 р. перевищувала \$430 млрд, з яких \$6,5 млрд надходило в Україну.

Національний Банк України наводить цифру у \$7,5 млрд, що дорівнює 4% ВВП України, або 15% Державного бюджету України у 2013 році.

Неофіційні трансфери становлять близько 14% загального потоку.

Соціальні зміни у суспільстві йдуть не на користь державі.

Розповсюдження набуває соціальне сирітство, адже діти зростають і виховуються без прямої опіки батьків. Залишені без належного догляду люди похилого віку, які потребують не тільки матеріальної допомоги. Проблема покинутих батьків, у зв'язку з виїздом за кордон працездатних дітей, на сьогодні не вирішується державою. І.Ключковська вказує, що

сучасний рівень надання медичної і соціальної допомоги населенню літнього віку в Україні не відповідає його реальним потребам і має високу соціально-демографічну ціну – зростання захворюваності і смертності. Зважаючи на це, люди похилого віку залишаються обділені не тільки матеріальними ресурсами з боку держави, але й турботою з боку власних дітей. Одним з негативних наслідків є трансформація українських родин, коли їх члени виконують невласливі для них функції через виїзд інших за кордон, а також розпад сімей. Однак, існують наслідки, які є двозначними (як позитивними, так і негативними) для української держави. До них можна віднести, наприклад те, що трудова міграція знімає напруженість ринку праці в Україні, але з іншого – призводить до втрати значної кількості професіоналів.

Подібне стосується культурного аспекту трудової міграції.

З одного боку, українці «несуть у світ» свої традиції, звичаї, але з іншого – багато з них, вивчаючи мову країни-рецепієнта задля отримання високооплачуваної роботи, втрачають українську ідентичність. З'ясовуючи мовний аспект трудової міграції четвертої хвилі, дослідники відзначають його своєрідність. Як приклад, можна назвати емігрантів до США, які завдяки своєму переселенню таки підвищили відсоток україномовного населення (визнаючи українську як мову, якою вільно розмовляють), а все ж – спілкуються російською на побутовому рівні. Виникає нове явище – коли мова побутового спілкування не відповідає культурним традиціям населення. Якщо для покоління політичних мігрантів другої та третьої хвиль українська стала мовою само-ідентифікації, ознакою приналежності до певної нації, то для значного відсотка трудових емігрантів питання мовної ідентифікації не є актуальним. Навпаки, існує стимул до асиміляції в тому суспільстві, де людина проживає, адже це забезпечує краще працевлаштування.

У 2012 р. уряд прийняв постанову «Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року», але подібна програма вже діяла раніше – «Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року», – однак вона не змогла повністю виконати поставлених завдань у зв'язку з відсутністю єдиного виконавчого органу.

Отже, Українська діаспора і трудова еміграція це:

Потужний економічний чинник,

Комунікаційний місток для нових технологій,

Націоформуючий фактор (більшість емігрантів – етнічні українці),

Іміджевий чинник

Ці та інші фактори слід використати для розвитку Держави, необхідно підтримувати Українські громади за кордоном (приклади: РФ-Русский мир, Польща і її політика інтенсивної підтримки зв'язків з закордонними поляками – «Полонією»)

Висновки:

За роки незалежності держава Україна не змогла (не хотіла?) забезпечити своїх громадян працевлаштуванням, гідною оплатою праці і соціальним захистом і як наслідок – до 7 млн. працездатного населення України опинилось за кордоном.

За роки незалежності держава Україна не змогла (не хотіла?) забезпечити підтримку і зв'язок з своїми громадянами за кордоном.

Втілюючи антиукраїнську політику попередньої влади, більшість диппредставництв України за кордоном дискредитували себе зв'язками і підтримкою політики РФ.

З огляду на вищезазначене необхідно:

1. Формувати нову доктрину національної політики України з врахуванням нових реалій і викликів.

(у першу чергу в культурній і освітній галузях)

2. Створити державний орган, здатний ефективно координувати політику з питань закордонних українців.

3. Наповнити новим змістом існуючі законодавчі акти та їх неухильно виконувати.

Створити нові, що регулюють взаємовідносини між державою Україна і українськими громадами за кордоном.

4. Реалізовувати взаємовигідне співробітництво між членами діаспори та урядами країн-донорів при допомозі Дипломатичних представництв України.

5. Створити дієві підрозділи у складі дипломатичних представництв України для реалізації державної політики підтримки закордонних українців.

6. Врахувати помилки держав Євросоюзу у сфері імміграційної політики.

7. Демонізувати інформаційний простір.

8. Дерусифікувати інформаційний простір (різке зменшення частки російських програм і фільмів на телеканалах всіх форм власності), завдяки чому буде знівельовано поширений за кордоном стереотип спільної ідентичності України і Росії. (ст. 11 Конституції України “Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності, всіх корінних народів та національних меншин України”)

Створення ефективних інформаційно-пропагандистських ресурсів за кордоном.

9. Підвищити роль місцевого самоврядування у соціальній опіці над родинами емігрантів («соціальні сироти» та люди похилого віку).

10. Налагоджувати прями зв'язки між органами місцевого самоврядування України та українськими громадами за кордоном, між окремими закладами (як приклад, реалізований проект «Три веселки»).

Павло Садох

Формування державницької політики України у сфері зовнішньої трудової міграції. Позиція трудових мігрантів

Спілка Українців у Португалії

Питання допомоги українським трудовим мігрантам є прямим завданням українського уряду, який змінювався впродовж 20 років незалежності України, але не зумів вирішити соціально-економічних проблем, які власне і породжують все нові і нові хвилі трудової міграції. Насамперед, мусимо виділити чотири основних напрямки зовнішньої трудової міграції, що почала формуватися після здобуття незалежності України:

Росія, прикордонні країни ЄС (Польща, Чехія), Західні країни ЄС, та Північна Америка. Для кожної групи характерні свої проблеми, пов'язані з перебуванням на їх території громадян України. Різне ставлення до іммігрантів, різний рівень культурно-політичних відносин з Україною, історичних зв'язків.

Так, одна з норм Конституції України (ст.4. Про єдине громадянство), яка неодноразово викликала жваві полеміки в українському парламенті, з одного боку, захищає державність України, але, з іншого, дискримінує особу, що вимушено емігрує, не маючи можливості працевлаштуватися на батьківщині. З практичної точки зору, для трудового мігранта отримання громадянства країни перебування вирішує низку соціальних і правових питань, тобто робить його становище більш конкурентоздатним на обмеженому ринку праці. Але, з іншого боку, для України зміна відповідної статті Конституції, при теперішній політичній кон'юктурі всередині країни і зовнішній політиці деяких сусідніх держав, може привести до негативних тенденцій, пов'язаних із втратою суверенітету чи територій.

І, якщо, наприклад, для українців, що працюють у Португалії, у випадку прийняття норми в Конституції України про множинне громадянство лише надасть їм більших соціальних гарантій без загроз для української державності, то у випадку українців у Росії, такі зміни можуть призвести до непростих наслідків для України.

Окремо мусимо виділити і проблеми українських трудових мігрантів за типом міграції: прикордонна трудова міграція (Росія, Польща, в основному нелегальна); сезонна трудова міграція (тимчасова праця у іншій країні, в багатьох випадках нелегальна); довгострокова трудова міграція з переміщенням життєвих інтересів громадянина до країни працевлаштування. Кожна з цих груп потребує вирішення відмінних

проблем. Наприклад, для емігранта, який пропрацював безперервно у Португалії 10 років і вирішив повернутися жити в Україну, буде занадто дорого розмитнити нажите за багато років майно, що не мотивує його бажання повертатися. Для такої категорії мігрантів було би доречно застосувати митні пільги з обмеженням (5 років): не повторювати такі дії і зобов'язанням не займатися зовнішньою трудовою діяльністю на такий самий період. Застосування митних пільг для сезонних мігрантів носитиме шкідливий для економіки України характер.

І нарешті, мусимо виділити погалузеві проблеми трудових мігрантів, які повинні бути врегульовані нормативними актами міністерств України відповідно до прийнятого Закону про зовнішню трудову міграцію, які би передбачали відповідні зміни у нормативних актах галузевих міністерств.

Міністерство закордонних справ – Кількість консульських установ у країнах масового проживання українських трудових мігрантів повинна відповідати кількості проживаючих громадян України у даній країні. Ціна на консульські послуги повинна встановлюватися відкрито, з детальним поясненням статей і відношенням до мінімальної зарплати у країні проживання. Залишати частину коштів, отриманих від громадян України у вигляді платежів за консульські послуги на закупівлю оргтехніки і інших витрат, необхідних для здійснення консульського обслуговування.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту – Існують дві основні форми самоорганізованого шкільництва закордоном, якими можуть користуватися діти українських трудових мігрантів:

Суботні та недільні школи, що співпрацюють з Міжнародною українською школою при МОНМС України. Цей проект дає можливість отримати атестати про середню освіту державного зразка і є найбільш популярним серед трудових мігрантів. Потребує державного фінансування відряджень спеціалістів МУШ для зовнішнього оцінювання знань та підтримки дипустанов для координації дій суботніх шкіл. Іншим важливим аспектом у діяльності МУШ є те, що надаючи послуги громадянам України закордоном, у своїй роботі вона залучає до співпраці громадські організації, що не самоідентифікують себе, як українські, наприклад, ті, що офіційно входять до фонду Російський Світ, що не сприяє підтримці, власне українських шкіл і створює конфлікти у громаді мігрантів. Вирішенням проблеми ми бачимо у рекомендаціях МОН України для МУШ надавати перевагу у співпраці з організаціями, що у статутних документах визначають себе як українські.

Іншим типом освітянських закладів є суботні школи, що мають за мету зберегти українську ідентичність у дітей і, які не співпрацюють з МУШ. В майбутньому такі школи будуть набувати все більшого поширення та будуть працювати за типом діаспорних культурно-освітянських центрів. На даний час, такий тип шкільництва потребує методичних програм з українознавчих предметів, розрахованих на дітей,

що більше часу проводять в іншомовному середовищі, та педагогічної перекваліфікації вчителів. Для більшої мотивації участі дітей у таких школах плануємо пропонувати Міносвіти країн проживання сертифікувати дипломи про знання української мови для включення в атестати про середню освіту факультативно. Насамперед, для цього потрібно, щоб Україна прийняла державний стандарт української мови як іноземної. Окремо, потрібно запровадити програми підтримки молодіжних програм, як, наприклад, проведення молодіжних зборів, таборів у країнах проживання із залученням представників молодіжних організацій з України.

Ситуація з українським шкільництвом у Росії, потребує ще й політичного втручання МЗС України, оскільки українське громадське життя у цій країні блокується на державному рівні.

Міністерство доходів і зборів – Законодавчо виключити можливість подвійного оподаткування трудових мігрантів. Трудові мігранти, що довгий термін проживають закордоном не користуються послугами держави походження. Більше того, в більшості випадків причиною трудової міграції є невиконання державою конституційних норм щодо забезпечення працею і соціальними гарантіями. Тому, потрібно ввести в українське законодавство термін – трудовий мігрант з особливим статусом податкових зобов'язань і податкових пільг для коштів, що пересилаються в Україну і вже були оподатковані в країні отримання доходу. Для документального підтвердження цього, трудовий мігрант не повинен нести додаткових фінансових затрат.

Міністерство соціальної політики – Продовжити підписання міждержавних угод про соціальне забезпечення з країнами масової міграції українських трудових мігрантів. Запровадити державну програму соціальної допомоги важкохворим громадянам України, що вимушені повертатися в Україну. Надавати одноразову грошову допомогу на поховання сім'ям померлих трудових мігрантів, тіла яких пересилаються в Україну.

Пенсійний фонд – На даний час, не з усіма країнами, де у великій кількості працюють українці, відписані міждержавні угоди про соціальне та пенсійне забезпечення. Розуміючи, що у багатьох випадках це в більшій мірі залежить від країн реципієнтів, все ж, іншого ефективного способу для пенсійного забезпечення трудових мігрантів як двосторонні угоди не може бути. Для країн, де такі вже угоди діють розробити механізм надання трудовим мігрантам детальної інформації по її застосуванню.

Державна міграційна служба – Виробити прозору процедуру видачі закордонних паспортів, та інших документів, які витребуються через консульські відділи закордоном. Переглянути тарифи на такі послуги

відповідно до собівартості їх виготовлення і оформлення. Припинити спроби передачі виготовлення офіційних документів у приватний сектор.

Міністерство економіки і розвитку – Розробити програму залучення коштів українських трудових мігрантів в економіку України, як інвестиційних капіталів. Використовувати можливості організованих українських громад для експорту українських продуктів і послуг на ринки інших країн.

НБУ – Сприяти створенню зручної системи грошових переказів із-за кордону з гарантіями про захист особових даних клієнтів.

Міністерство оборони – Привести у відповідність до потреб часу, зокрема явища поширеної трудової міграції Закон «Про загальний військовий обов'язок і військову службу». На даний час, неврегульованість цього Закону по відношенню до дітей трудових мігрантів лише породжує корумпованість в Україні, не зміцнюючи оборонні можливості держави.

Юрій Ковний

Правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України

*доцент кафедри основ права України
ЛНУ ім. Івана Франка, адвокат*

Сьогодні у світі понад 3 % населення планети проживають за межами країн свого походження, за даними Світового Банку, понад шість із половиною мільйонів українців навчаються та працюють за межами Батьківщини, а Україна стала п'ятою державою у світі за кількістю емігрантів.

Основними чинниками міграції з України є велика різниця в рівні заробітної плати в Україні і закордоном, відсутність перспектив розвитку і професійної реалізації, нестабільна політична та економічна ситуація, відсутність безпеки громадян. Головною причиною трудової міграції більшість дослідників вважає низький рівень заробітної плати. Так в 2013 році середня заробітна плата в Україні склала 390 дол. США, Білорусії – 520, Росії – 830, Польщі – 850, Чехії – 960, Італії – 1700 дол. США.

За результатами спеціальних досліджень та оцінками експертів, за кордоном сьогодні перебуває від 1 до 7 млн. мігрантів, але реальні дані щодо трудової міграції практично відсутні. За даними опитувань

Державної служби статистики у 2012 та 2014 роках кількість трудових мігрантів складала 1,5 та 1,2 млн. осіб відповідно. Разом з цим існують й інші, значно більші оціночні дані щодо кількості українських працівників-мігрантів.

Слід зазначити, що воєнно-політична криза, втрата роботи, зменшення заробітної плати, посилюють негативні настрої українців і очікувано збільшать потік еміграції в майбутньому.

Дослідження показують, що покидають Україну переважно особи віком від 20 до 40 років, 65 % мігрантів становлять чоловіки 35 % – жінки. Основними центрами тяжіння українських мігрантів є Російська Федерація (43 %), Польща (14 %), Італія (13 %), Чехія (13 %), Іспанія (5 %), Угорщина (2 %) та Португалія (2 %).

Впродовж останніх двадцяти років внаслідок міжнародної трудової міграції в Україні посилюються негативні демографічні тенденції, зокрема, зменшення чисельності населення країни, погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням. З країни виїждить працездатна частина населення, яка здатна внести найбільший вклад в національну економіку. Відбувається формування людського капіталу для інших країн світу без відповідного здійснення інвестицій у нього.

Втрати України від виїзду науковців і висококваліфікованих спеціалістів становлять понад 1 млрд. доларів США на рік. Зовнішня трудова міграція може сприяти інноваційному розвитку, якщо на національний ринок праці будуть залучатися іноземні висококваліфіковані спеціалісти. Проте, до нашої країни в основному в'їжджають іммігранти з країн ризикової міграції, які переважно зайняті в сфері торгівлі та послуг і не мають правового статусу. За різними оцінками, в Україні нині на нелегальному становищі перебуває близько мільйона громадян інших країн. Слід зазначити, що подальші втрати висококваліфікованої інтелектуальної робочої сили, яка є визначальним чинником для інноваційного розвитку країни, призведуть до втрати конкурентних переваг України у глобалізованому світі.

Основними проблемними питаннями в сфері трудової міграції залишаються: посилення соціального та правового захисту трудових мігрантів та членів їх сімей; налагодження обліку трудових мігрантів, які працюють за межами України; запобігання незаконній трудовій міграції та ризикам, що пов'язані із використанням тіньових каналів працевлаштування тощо.

Водночас, зовнішня трудова міграція здійснює сприятливий вплив на розвиток ринку праці в Україні. За розрахунками, за умови неможливості зайнятості за кордоном рівень безробіття в Україні був би в 1,5 рази більшим від фактично зафіксованого.

Трудові мігранти відіграють значущу роль у підтримці економіки України, зароблені та перераховані ними кошти слугують інвестиційним джерелом надходжень валюти до національної економіки.

Трудова міграція є неминучим наслідком глобалізації, тому уряд повинен не боротися з цим явищем, а вводити його у правове русло, що потребує формування науково обгрунтованої міграційної політики відповідно до вимог часу.

Верховна Рада України ухвалила в другому читанні та в цілому Закон «Про зовнішню трудову міграцію» (реєстр. № 2330а).

Прийнятим Законом встановлено правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України, які тимчасово виконували або виконують роботу за кордоном (трудовах мігрантів), і членів їх сімей.

З метою підготовки його до другого читання у Комітеті було створено робочу групу за участю народних депутатів України, представників міністерств, відомств, організацій роботодавців, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Світового Конгресу Українців, Спілки українців у Португалії, ГО «Справа Кольпінга в Україні» та науковців. Робоча група провела 4 засідання, за результатами яких опрацьовано подані народними депутатами пропозиції.

У прийнятому Законі більш детально вписано понятійний апарат. Встановлено, що трудовий мігрант – це особа, яка здійснює оплачувану діяльність, а не роботу, чим розширено коло осіб, на яких буде поширюватися дія Закону.

Окрім того, визначено категорії трудових мігрантів, на яких поширюється дія цього закону. Це особи, які працюють на підставі трудового договору, самостійно забезпечують себе роботою, надають оплачувані послуги, здійснюють іншу оплачувану діяльність, незаборонену законодавством держави перебування.

Також встановлено, що Міністерство соціальної політики, крім визначення головним органом з реалізації політики зовнішньої трудової міграції, є відповідальним за реінтеграцію трудових мігрантів.

Передбачено обов'язок держави забезпечувати реалізацію передбачених цим Законом прав трудових мігрантів, а не лише рівність трудових прав.

Більш чітко визначено права трудових мігрантів і соціальний захист. Визначено державні гарантії консульського сприяння трудовим мігрантам. До другого читання законопроект доповнено нормами, що держава сприяє задоволенню крім національно-культурних, духовних і мовних потреб, також і освітніх потреб.

Згідно з документом, трудові мігранти і члени їхніх сімей у період трудової діяльності за кордоном мають право брати участь у

загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні відповідно до законодавства України.

Громадські об'єднання трудових мігрантів, утворені за кордоном, мають право здійснювати свою діяльність на території України і можуть співпрацювати з центральними й місцевими органами виконавчої влади та міжнародними неурядовими організаціями.

Право трудових мігрантів на відшкодування шкоди, завданої під час трудової діяльності в іншій державі (каліцтво, професійне захворювання чи інші ушкодження здоров'я) регулюється законодавством тієї держави й умовами контракту.

Наступними основними напрямками міграційної політики держави, спрямованими на посилення позитивних та нівелювання негативних ефектів зовнішньої трудової міграції населення України мають стати:

- підписання та ратифікація Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей від 18 грудня 1990 року, а також інших багатосторонніх міжнародних договорів у сфері міграції;
- укладання двосторонніх міжнародних угод між країнами – реципієнтами та Україною про працевлаштування та соціальний захист трудових мігрантів, взаємне визнання документів про освіту, зарахування пенсійного стажу;
- розробка та прийняття дієвої Концепції державної політики у сфері трудової міграції;
- створення на офіційному рівні системи інформування населення щодо шляхів легального працевлаштування за кордоном і ризиків, пов'язаних із незаконним працевлаштуванням за межами держави, особливостями міграційного законодавства країн-реципієнтів;
- створення системи оперативного статистичного моніторингу міграційних процесів, особливо постійного моніторингу втрат людського капіталу, у т.ч. трудових ресурсів, у процесі зовнішньої міграції та динаміки їх змін;
- зниження вартості та спрощення механізмів грошових переказів від трудових мігрантів в Україну;
- розробка державної програми залучення інвестицій трудових мігрантів в українську економіку;
- впровадження активнішої імміграційної політики, зокрема вирішення питань легальності працевлаштування іммігрантів, а також необхідності застосування квотування, кваліфікаційних та освітніх вимог до іммігрантів.

Державна міграційна політика в сучасних умовах повинна бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоздатності національного ринку праці, зменшення масштабів зовнішньої трудової міграції, на забезпечення захисту інтересів громадян України за кордоном та сприяння поширенню легальної трудової міграції.

Міжнародні правові акти захисту прав дітей і способи їх реалізації

*доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
ЛНУ ім. Івана Франка*

Батьки кожного з нас створюють джерело життєвих сил, закладають фундамент життя для своїх дітей. Яким воно буде – чистим, прозорим, бурхливим, стрімким, блискучим, кольоровим, сірим чи темним, – залежить саме від них, від взаємодії матері та батька. Стосунки дитини з батьками, гармонійні взаємини батька й матері між собою відіграють важливу роль у становленні та розвитку дитини. І усе це нівелюється коли один з батьків, а інколи і обидва змушені внаслідок економічних труднощів, шукати можливості заробітку в іншій країні.

Із початку ХХ століття людство все більше уваги звертає на проблему захисту прав дитини, адже до того вважалося, що інтереси дітей природним чином збігаються з інтересами батьків, більше того, батьки краще знають, чого потребує дитина, тому виділяти дітей у окрему категорію громадян немає потреби.

У 1902 році Гаазька Конференція з міжнародного приватного права визнала, що «інтереси дитини» є важливим критерієм у конвенціях із захисту меншин. У 1919 році Міжнародна організація праці прийняла Конвенцію, яка обмежувала мінімальний вік робітників. Слід відзначити, що цей документ діяв у міжнародному масштабі. І, нарешті, 1924 року в Женеві було прийнято Декларацію, яка стала першим міжнародним правозахисним інструментом, спрямованим безпосередньо на дітей. Перша світова війна залишила мільйони дітей у надзвичайно важких умовах. У 1920 році Еглантайн Джебб, президент Фонду порятунку дітей та міжнародний Комітет Червоного Хреста вирішили створити Міжнародний Союз порятунку дітей. Дуже швидко відділення цієї міжнародної організації у багатьох країнах світу розпочали активну допомогу дітям, які постраждали від війни. У дуже простих термінах (тут не дано визначення прав як таких) Декларація визначає обов'язки дорослих щодо дітей. Дитина була захищеною як особа з її власними правами, але залишалася залежною від дорослих у користуванні правами, зазначеними в Декларації. З 1924 року, після прийняття Женевської Декларації, права дитини увійшли до системи міжнародного права, а сама Декларація стала наріжним каменем усього майбутнього міжнародного розвитку правових ініціатив щодо прав дитини.

У 1948 році було прийнято Загальну Декларацію прав людини і вирішено підготувати новий міжнародний документ щодо прав дитини та 1959 року ця Декларація була одностайно ухвалена всіма 78 членами Генеральної Асамблеї ООН у формі резолюції 1386 (XIV). Ця декларація, прийнята одногосно (доти жоден документ, навіть Загальна декларація прав людини, не ухвалювався одногосно), мала найбільший моральний авторитет у світі. Порівняно з Женевською Декларацією, Декларація 1959 року була більш досконалою і широкою. Вона торкалася не лише життєвих потреб дитини, але й її потреби у любові та розумінні; наголошувала на необхідності зберігати єдність родини, до-, та післяпологової допомоги матері й дитині, проголошувала право на ім'я і національність, обов'язкову і безкоштовну початкову освіту, заборону дитячої праці до певного віку, право дитини на гру і творчість.

Декларація прав дитини – перший в історії правовий документ такого роду. У ній говориться: «Людство зобов'язане давати дитині краще, що воно має». Декларація визначила основні права, якими мають користуватися діти всіх країн.

Конвенція ООН про права дитини є одним із найголовніших в історії прийнятих договором про права людини, її відразу ж підписала 61 країна, що вже було безпрецедентним випадком ухвалення договорів у рамках Організації Об'єднаних Націй. Зараз Конвенція ратифікована всіма країнами, крім Сполучених Штатів Америки. Сьогодні становище дітей майже в кожній країні може поліпшитися, якщо уряди цих держав виконуватимуть свій обов'язок захищати дітей і стежити за тим, щоб їхні права повністю реалізовувалися. До прийняття Конвенції турбота про дітей розглядалася з точки зору послуг тим, хто їх потребує. У Конвенції ж визначається нова концепція, в якій забезпечення піклування і захист – це право, а не питання благодійності.

Далеко не завжди «права дитини» розглядаються в категоріях прав людини. Часто вони ототожнюються, особливо в середовищі психологів і педагогів, з елементарними людськими потребами. Прийнято говорити: дитина має право виховуватися у щасливій сім'ї, право на любов і т.д.

У преамбулі Конвенції про права дитини сказано: «визнаючи, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особистості необхідно рости у сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові й розуміння...». Ведучи мову про права дитини, слід узяти до уваги кілька основних положень:

Права дитини належать до категорії прав людини і впливають із гідності й неповторності дитини як людської особистості.

Про права дитини, так само як і про права людини, слід говорити з погляду взаємин «влада — особистість». Якщо дитина має право, значить, держава зобов'язана забезпечити йому можливість цим правом скористатися. Наприклад, право на навчання означає, що держава гарантує кож-

ному доступ до освіти, розробляє програми навчання, готує вчительські кадри і т.д. Держава створює систему освіти і розробляє правила, що регулюють її функціонування.

Європейська конвенція, ст. 2 протоколу № 1 «(...) Держава при здійсненні функцій, які вона бере на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і таке навчання, які відповідають їхнім релігійним і філософським переконанням»; Міжнародний пакт про цивільні і політичні права, ст. 18 & 4: «Держави, що беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів забезпечувати релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань». У Конвенції про права дитини в ст. 5 говориться: «Держави-учасники поважають відповідальність, права та обов'язки батьків (...) належним чином управляти і керувати дитиною у здійсненні її прав, визнаних цією Конвенцією»; ст. 18: «1. Держави-учасники докладають усіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання загальної і однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. (...) Якнайкращі інтереси дитини є предметом їхньої основної турботи. 2.3 метою гарантії та сприяння здійсненню прав, викладених у цій Конвенції, держави-учасники надають батькам і законним опікунам належну допомогу у виконанні своїх обов'язків щодо виховання дітей і забезпечують розвиток мережі дитячих установ».

Отже, права дитини – це загальному розумінні права людини, з тією лише різницею, що деякими правами діти починають користуватися у міру дозрівання й усвідомлення свого становища. Не володіючи здатністю здійснювати правові дії, діти не можуть самі добиватися реалізації своїх прав. Від їхнього імені діють батьки або законні опікуни.

Державною гарантією захисту прав дитини є інститут омбудсмена. Існують різні точки зору щодо оцінки ефективності окремої інституції омбудсменів з прав дитини. Але не викликає сумніву, що права дитини – це сфера, яка не може залишатися поза увагою. За прикладом скандинавських країн протягом 80–90-х років ХХ століття з'явилися уповноважені з прав дитини на різних континентах. Деякі з них функціонували незалежно, інші працювали як частина загальнодержавних відомств з прав людини. У багатьох країнах постійно діючі структури, які здійснюють захист прав дітей, були створені при уряді. Проте незалежні представництва, на відміну від державних інституцій, здійснюють функцію неурядового спостерігача за справами дітей, тобто виступають у ролі посередника між дитиною та державою.

Представництва, які існують на даний момент, мають різні устрій, статутні документи, повноваження, масштаби тощо. Що ж стосується назв, то вони (аналогічно омбудсменам) також різні: спеціальний уповноважений, або Комісія з прав дитини чи із захисту прав дитини;

Національна рада з прав дитини; захисники дітей; адвокати дитини, представники прав дитини. У більшості випадків функції уповноважених з прав дитини переходять рамки традиційно ustalenoї ролі уповноваженого, яка обмежується розглядом окремих справ та скарг. Деяким з них взагалі не дозволяють братися за розгляд індивідуальних справ. Натомість вони займаються виключно представленням інтересів дітей як особливої групи населення. У деяких державах ці установи функціонують на національному або федеральному, а в деяких – на регіональному та місцевому рівнях.

Історичний досвід організації різних форм допомоги дітям, які з різних причин втратили чи обмежені у батьківському піклуванні, дав можливість дослідникам виявити позитивні та негативні чинники впливу форм утримання дітей на їхній розвиток та передбачити майбутні наслідки. Останнім часом світова практика і наукові дослідження чітко вказують, що найефективнішою формою повноцінної турботи про дитину є сім'я. Кожна цивілізована держава, яка вболіває за своє майбутнє, закріплює на рівні закону науково обґрунтовані норми та стандарти найкращих умов опіки над дітьми.

М. Є. Мочульська

Проблеми правового статусу закордонних українців

*к. ю.н., асистент кафедри конституційного права
юридичного факультету Львівського національного університету
імені Івана Франка*

Основою правового регулювання статусу закордонних українців є Конституція України, в якій закріплені обов'язок держави сприяти консолідації та розвитку української нації та Закон України «Про закордонних українців».

Одним з основних елементів статусу закордонних українців є умови його надання.

Статус закордонного українця особа набуває у разі виконання таких умов: 1) українська самоідентифікація; 2) українське етнічне походження або походження з України; 3) письмове звернення; 4) досягнення 16-річного віку; 5) відсутність громадянства України.

Наведені умови набуття статусу закордонного українця не є надто складними. До прикладу законодавство Республіки Польща встановлює значно ширший перелік умов набуття статусу закордонного

співвітчизника. Так, карта поляка може бути надана особі, яка декларує приналежність до Польського Народу та дотримається ряду умов: 1) доведе свої зв'язки з польськістю принаймні початковим знанням польської мови, яку вона вважає рідною, а також знанням і дотриманням польських традицій та звичаїв; 2) в присутності Консула Республіки Польща складе письмову декларацію приналежності до Польського Народу; 3) доведе, що принаймні один з її батьків або дідусь чи бабуся, або двоє з прадідів були польської національності або мали польське громадянство, або надасть довідку з польської або полонійної організації, яка підтвердить активне залучення у діяльність, пов'язану з польською мовою і культурою або польською національною меншиною протягом принаймні останніх трьох років. При цьому встановлюється законодавче обмеження щодо громадянства особи, яка має намір одержати карту поляка (громадянство Азербайджанської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Вірменії, Грузії, Естонської Республіки, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Молдови, Російської Федерації, Республіки Таджикистан, Туркменістану, Республіки Узбекистан або України).

В Україні не встановлено обмежень з цього приводу – статус закордонного українця може бути надано особі незалежно від держави громадянства. Ще однією відмінністю є умова знання державної мови, знання та дотримання традицій та звичаїв. Законодавство України не передбачає такої умови. При цьому володіння державною мовою в обсязі необхідному для спілкування є обов'язковим лише при набутті громадянства України.

Як в Україні, так і в Республіці Польща, статус закордонного співвітчизника надається лише особі, яка не є громадянином України, чи Польщі відповідно.

Законодавство України закріплює обсяг прав для закордонних українців, визначаючи, що на території України закордонний українець, користується такими самими правами та несе такі самі обов'язки, як громадянин України, за встановленими винятками, має право провадити трудову діяльність; закордонним українцям щороку встановлюються квоти прийому до вищих навчальних закладів України в межах обсягів державного замовлення.

Як бачимо, каталог прав закордонних українців є невеликим. В законодавстві іноземних держав можна знайти такі права закордонних співвітчизників, як право на безкоштовне медичне обслуговування, пільговий проїзд громадським транспортом, безкоштовне відвідування державних музеїв, спрощена система оподаткування підприємницької діяльності тощо.

Варто зазначити, що правовий статус закордонного співвітчизника набувається на підставі рішення компетентного органу, чи посадової

особи. Рішення про надання статусу закордонного українця приймає Національна комісія з питань закордонних українців.

Серед причин відмови у наданні статусу закордонного українця законом передбачено лише три: 1) дії, вчинені особою, які суперечать інтересам національної безпеки України; 2) подання завідомо неправдивих даних або підроблених документів для отримання відповідного статусу; 3) порушення інших вимог, передбачених Порядком про оформлення і видачу посвідчення закордонного українця.

Особа, які набула статус закордонного українця, може його втратити за наявності визначених підстав.

Серед підстав припинення статусу закордонного українця Закон передбачає: 1) подання особою відповідної заяви з дня її реєстрації у Національній комісії; 2) набуття закордонним українцем громадянства України; 3) якщо цього статусу було набуто внаслідок подання завідомо неправдивих даних або підроблених документів; 4) якщо протягом шести місяців з дня зміни імені, прізвища, громадянства або місця проживання особа не повідомила про це Міністерство закордонних справ України або дипломатичну установу України за кордоном; 5) якщо особа вчинила дії, які суперечать інтересам національної безпеки України; подала завідомо неправдиві дані або підроблені документи для отримання відповідного статусу.

Передбачена можливість втрати особою статусу закордонного українця, якщо протягом шести місяців з дня зміни імені, прізвища, громадянства або місця проживання вона не повідомила про це Міністерство закордонних справ України або дипломатичну установу України за кордоном, видається недоцільним. Безперечно це є підставою втрати чинності посвідчення закордонного українця, оскільки в ньому обов'язково зазначаються анкетні дані, громадянство та країна проживання особи. Однак позбавлення особи статусу закордонного українця через несвоєчасне повідомлення зміни імені, прізвища, громадянства або місця проживання є надто суворим наслідком для такого незначного порушення. В такому разі особа буде змушена повторно звертатися до Національної комісії для одержання статусу закордонного українця, повторно доводити своє етнічне походження, сплачувати відповідний внесок, очікувати рішення Національної комісії та видачу посвідчення закордонного українця. Така ускладнена процедура не сприяє зацікавленості українців, які проживають за кордоном, зберігати зв'язок з Україною шляхом одержання статусу закордонного українця.

В Україні виникають проблеми з реалізацією законодавства, що визначає статус закордонних українців.

Серед проблем закордонних українців ними наводяться наступні: неефективна діяльність дипломатичних та консульських установ України за кордоном, недотримання ними українського робочого режиму,

відсутність міждержавних угод щодо забезпечення соціальних, громадянських і національних прав українців у країнах їхнього проживання, проблеми із пенсійним забезпеченням тих закордонних українців, які до виїзду за кордон працювали на українських підприємствах, а також тих осіб, які виїхали за межі України вже отримуючи українські пенсії тощо.

В контексті аналізу правового регулювання статусу закордонних українців необхідно вивчити основні аспекти правового статусу іноземців в Україні.

Конституційно-правовий статус іноземців регулює Конституція України, Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 р., Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2001 р., Закон України «Про імміграцію» від 07.06.2001 р., Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12. 2003 року та інші акти.

Положення про права, свободи й обов'язки іноземних громадян і осіб без громадянства зафіксовані статтею 26 Конституції України, яка встановлює, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Засади правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні визначено і в ст. 2 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Іноземці та особи без громадянства мають ті ж права і свободи та виконують ті ж обов'язки, що і громадяни України, якщо інше не передбачено Конституцією, законами України, а також міжнародними договорами України.

Іноземці та особи без громадянства є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності статі, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, інших обставин.

При цьому здійснення іноземцями та особами без громадянства своїх прав і свобод не повинно завдавати шкоди національним інтересам України, правам, свободам і законним інтересам її громадян та інших осіб, які проживають в Україні.

Іноземці мають право займатися в Україні інвестиційною, зовнішньоекономічною та іншими видами підприємницької діяльності, передбаченими законодавством України. Такі особи мають право на працю, на відпочинок, на соціальний захист, на житло, на освіту, на користування досягненнями культури, на участь в об'єднаннях громадян, на пересування по території України і вибір місця проживання. Вони мають рівні з громадянами України права і обов'язки у шлюбних і

сімейних відносинах, їм гарантується право на свободу совісті нарівні з громадянами України.

На іноземців, які перебувають на території України покладається ряд обов'язків, серед яких наступні: поважати та дотримуватися Конституції України та законів України; здійснення своїх прав і свобод не завдавати шкоди національним інтересам України, правам, свободам і законним інтересам її громадян та інших осіб, які проживають в Україні; дбайливо ставитися до пам'яток історії, культури, інших культурних цінностей та інші.

Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» регулює засади правового статусу іноземців та осіб без громадянства; підстави для перебування іноземців та осіб без громадянства на території України; в'їзд іноземців в Україну та виїзд з України; засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства.

Україна приділяє належну увагу питанням статусу іноземців та закордонних співвітчизників, адже збереження національної єдності, підтримання зв'язків із співвітчизниками, що постійно проживають за кордоном, є важливою передумовою становлення громадянського суспільства. Кожна держава повинна підтримувати закордонних співвітчизників та не розривати зв'язку з ними.

Проблеми реалізації законодавства стосовно досліджуваних питань в Україні набувають значного резонансу. Адже, як слушно стверджує колишній Президент Світового Конгресу Українців Аскольд Лозинський: «відходить старе покоління, нове покоління є дещо індивідуальним до української справи, хоча і англомовні українці зберегли ментальний зв'язок з землею батьків». Саме тому варто створити ефективний механізм взаємодії з іноземцями, які мають українське етнічне походження, підтримувати їхнє прагнення до української самоідентифікації. В правовому полі одним з першочергових заходів має стати удосконалення законодавства, що регулює статус закордонних українців, збільшення пільг для осіб, що одержали цей статус, організація та участь у фінансуванні спільних заходів, що є необхідним для збереження української діаспори та зацікавлення молодих українців у збереженні зв'язків з Україною.

Захист прав мігрантів та сприяння їхній інтеграції

*в.о. декана юридичного факультету ЛНУ ім. І. Франка,
доцент кафедри теорії та філософії права*

Трудова міграція є одним з невід'ємних чинників людської діяльності: завдяки цьому феномену по всьому світу виникли не лише численні етнічні діаспори, а й цілі держави: трудовій міграції завдячують своїм існуванням Сполучені Штати Америки, Канада, десятки інших "переселенських" держав.

Найактуальнішим питанням залишається легітимізація трудових міграцій та максимальна взаємовигода країн-реципієнтів та країн-донорів від трудових міграційних процесів.

Міграція як явище виникло і розвивалось одночасно із самим людством. За різними оцінками сьогодні у світі налічується від 150–175 млн. осіб (понад 3% населення світу), які проживають за межами країн свого походження. Немає жодної держави у світі, яка б на різних етапах свого розвитку тією чи іншою мірою не була задіяна у світових міграційних процесах: або в ролі країни-донора – постачальника трудових ресурсів, або у ролі країни-реципієнта.

Трудова зовнішня міграція є природною реакцією населення на негативні зміни в соціально-економічному житті суспільства в період структурних перетворень в економіці, за умови нерозвиненості та деформованості внутрішнього ринку праці, масового галузевого і регіонального безробіття. В той же час значні масштаби, позитивна динаміка, залучення до трудової міграції населення більшості регіонів та різних соціальних груп, тривале збереження негативних тенденцій у розвитку внутрішнього ринку праці створили умови для зміни характеру явища із ситуативного та внутрішньо регіонального на системний та загальнодержавний.

Нажаль на сьогодні держава практично не має довгострокової стратегії та дієвих механізмів, які б могли принципово змінити ситуацію на внутрішньому ринку праці, вплинути на мотивацію трудових мігрантів, передусім, збільшити конкурентоздатність національного ринку праці.

Некерованість, стихійність процесу, відсутність достовірної інформації стосовно загальної чисельності та якісного складу громадян України, які працюють за кордоном, ускладнюють можливість оцінки масштабів зовнішньої трудової міграції та прогнозування її наслідків. Складність дослідження даного явища пов'язана з існуванням двох якісно різних площин: з одного боку – це легальна трудова міграція, яка є мало

чисельною, з іншого – масова нелегальна трудова міграція. Кількість заробітчанин-нелегалів та легалізованих мігрантів визначається досить приблизно за різними методиками соціологічних опитувань та експертними оцінками на рівні МЗС, пілотними обстеженнями Міністерства праці та соціальної політики, громадських організацій.

Систематизація проведених досліджень дала змогу визначити географію і масштаби української трудової міграції в інші країни світу. На основі цього підраховано загальну кількість українських мігрантів, що працюють за кордоном, яка становить 4,93 млн. чоловік, з яких 2 млн. перебувають у Росії, 1 млн. – у Польщі, а також значна кількість в Італії (500 тис. чол.), Греції (350 тис.) та Португалії (200 тис.). Левова частка українців працює в країнах Східної Європи, далі йдуть країни Європейського Союзу.

Визначеність міграційної політики для будь-якої країни сьогодні є настільки важливою, що без неї неможливо уявити ефективний розвиток. Це особливо стосується України, яка є одним із найбільших донорів, реципієнтів і транзитерів міграційних потоків у сучасному світі.

Провідні українські фахівці, громадські діячі та політики вважають, що такої політики не існує. І на підтвердження називають наступні аргументи.

Україна не має необхідного законодавчого забезпечення проведення міграційної політики. Думку українських експертів щодо трудової міграції свого часу висловив А. Супруновський: «Відсутня концептуальна правова база з питань трудової міграційної політики та управління міграційними процесами. Програмні документи, що існують у сфері трудової міграції в Україні, мають декларативний характер, задовольняють формальні вимоги, проте не створюють чіткі механізми та інструментарії для реалізації міграційної політики в галузі трудових відносин». Аналітики та громадські діячі також вказують на відсутність єдиного закону про трудову міграцію в Україні, необхідність ухвалення єдиного закону про імміграцію, який об'єднав би правові норми, розпоршені у багатьох сферах чинного законодавства. Окремо наголошується на потребі закону України, який визначить правовий статус українських трудових мігрантів і членів їхніх сімей, встановить правові й соціальні гарантії їхнього перебування за кордоном.

Україні необхідно створити єдиний спеціалізований центральний орган виконавчої влади з підрозділами на місцях – Державну міграційну службу України, яка здійснювала б увесь комплекс управлінських функцій у сфері міграції. За словами провідного українського фахівця у сфері міграції О. Малиновської, «має бути цивільна служба, яка крім контролю за в'їздом та перебуванням іноземців, здійснювала б постійний моніторинг міграційної ситуації, прогнозувала її розвиток, визначала на цій основі загальні та конкретні управлінські завдання, розробляла

механізми їхньої реалізації, їхнє законодавче оформлення, забезпечувала фінансовими та організаційними ресурсами досягнення поставленої мети. До повноважень Служби має належати управлінська діяльність на всіх етапах міграційного процесу: формування міграційної рухливості, переїзду, адаптації до нових умов проживання. Вона повинна опікуватися всіма основними зовнішніми міграційними потоками».

Серед трудових мігрантів переважають чоловіки, які становлять майже 2/3 усіх мігрантів. При цьому спостерігаються суттєві відмінності в напрямках зовнішніх трудових міграцій чоловіків та жінок. Так, серед основних країн-реципієнтів вітчизняної робочої сили помітна перевага жінок спостерігається серед мігруючих до Італії. Серед працюючих в Польщі, Іспанії та Португалії переважають чоловіки, однак частка жінок тут є вищою, ніж по всіх міграційних потоках. Польща, Чехія і, особливо Росія, є країнами переважно чоловічої міграції з України.

Абсолютна більшість трудових мігрантів мають вік 20-49 років. Причому, якщо чоловіки по досягненні 50-річного віку різко знижують міграційну активність, то серед жінок і в перед пенсійному віці спостерігається доволі високий рівень участі у трудових міграціях. Освітній рівень трудових мігрантів є помітно нижчим, ніж зайнятого населення України: середня кількість років навчання становить відповідно 11,8 та 15,3 років, а частка осіб, які мають повну вищу освіту – 13,5 та 23,2%.

Згідно із останнім дослідженням Світового банку «Міграція і грошові перекази», Україна входить до п'ятірки країн з найвищим рівнем еміграції населення. Станом на сьогодні, за кордоном перебуває 6,6 млн. українців, а це 15% населення. Лише у 2010 році трудові мігранти з України переказали з-за кордону своїм сім'ям 5,3 млрд. дол. США, що на 2 млрд. більше, ніж у 2009р.

Вищенаведена невесела статистика – самодостатнє свідчення українських реалій. Утім, навіть вона не відображає усіх нюансів. Трудові мігранти у будь-якій країні – це найактивніша частина населення віком від 18 до 45 років. Люди саме цього віку приносять державі левову частину доходів у вигляді податків і загалом забезпечують економічне благополуччя країни. В Україні таке активне працездатне населення становить 17 млн. осіб. А це означає, що 6,6 млн. трудових емігрантів, які нині працюють за кордоном, становлять 39% працездатного населення країни.

За даними Світового банку, ці 6,6 млн. українських громадян забезпечують близько 2% ВВП за рахунок коштів, які вони надсилають своїм сім'ям в Україну. Після цього не варто дивуватися економічному відставанню України.

Трудова міграція є складним, багатогранним процесом, який чинить неоднозначний вплив на соціально-демографічний та економічний

розвиток. Найпомітнішими негативними наслідками зовнішніх трудових міграцій для України як країни-донора є:

- безпосередня зміна чисельності та трансформації структури населення внаслідок переходу трудової міграції у постійну;
- послаблення сімейних зв'язків, несталість шлюбів, поширення соціального сирітства, що негативно впливає на народжуваність та розвиток сім'ї;
- погіршення рівня здоров'я трудових мігрантів внаслідок виснажливої праці та некомфортних умов перебування за кордоном;
- зниження кваліфікації працівників внаслідок зайняття за кордоном низько кваліфікованими роботами;
- загроза нівелювання соціальної значимості зайнятості в Україні через формування у молоді окремих регіонів стійкого стереотипу, згідно з яким досягти пристойного рівня життя можна лише шляхом трудових поїздок за кордон;
- переважно нелегальний статус мігрантів, що, з одного боку, ускладнює соціальний захист цих осіб, а, з другого боку – сприяє формуванню психології правового нігілізму серед цього контингенту.

В сучасних умовах важливим завданням є формування національної міграційної політики, що передбачатиме поєднання заходів щодо залучення населення (у т.ч. українців, які тривалий час працюють за кордоном) до України та оптимізації зовнішніх міграційних потоків. Державна політика щодо регулювання зовнішніх трудових міграцій має спиратися на комплекс заходів, спрямованих як на забезпечення зворотності зовнішніх трудових поїздок та соціальної захищеності українських працівників за кордоном, якнайширше залучення міграційних грошей в економіку України, так і на покращення можливостей працевлаштування на внутрішньому ринку праці.

Ефективність сумісного підприємництва трудових мігрантів та їхніх дітей потребує розробки спеціалізованих програм по захисту інвестицій, а також надання консультаційної допомоги дітям трудових мігрантів.

Леишук Д.Р.

Окремі проблеми правового регулювання праці громадян України за кордоном

Доцент кафедри трудового, аграрного та екологічного права юридичного факультету ЛНУ ім. І.Франка

Конституція України містить положення, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Тому захист прав і свобод українських громадян, які працюють за кордоном, є також обов'язком держави. Виходячи з цього, трудове законодавство має зосередитись на тому, що працівники, які працюють поза межами України, не можуть бути дискриміновані та обмежені у своїх правах за ознакою місця працевлаштування. Аналіз відповідних досліджень свідчить, що права українських працівників за кордоном часто порушуються. Великий відсоток українців виїжджають до країн працевлаштування нелегально, у зв'язку із чим взагалі не мають жодних прав на території іншої країни. Правове регулювання праці за кордоном; міжнародно-правові норми, що регулюють працю мігрантів; захист прав, свобод та інтересів працівника; процедура здійснення та організація виїзду за кордон з метою працевлаштування; умови, за яких взагалі можлива праця за кордоном; проблеми нелегальної праці за кордоном – усі ці питання на думку науковців в галузі трудового права мають важливе не тільки теоретичне, а й практичне значення.

На національному рівні окремі положення щодо реалізації права на працю громадян України за кордоном містяться у Кодексі законів про працю, законах України «Про зайнятість населення» та «Про міжнародне приватне право».

Знаковим у цьому напрямку стало прийняття 5 листопада 2015 р. Верховною Радою України Закону України «Про зовнішню трудову міграцію», який покликаний встановити правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України, які тимчасово виконували або виконують роботу за кордоном (трудовах мігрантів), і членів їх сімей. У законі визначено права та соціальні гарантії трудових мігрантів та членів їх сімей, а також організаційно-правові засади провадження трудової діяльності у державі перебування. Його прийняття, на думку суб'єкта права законодавчої ініціативи, повинне сприяти «упорядкуванню і детінізації процесу трудових міграцій та посиленню соціального і правового захисту громадян України, які працюють за кордоном».

Згаданий Закон розроблено та прийнято з метою виконання плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. Однак фахівці звертають увагу, що цей нормативно-правовий акт є декларативним та рамковим. Про це свідчить той факт, що посилання на інші законодавчі акти України містяться у багатьох статтях закону. З огляду на ці факти схилиємось до думки, що врегулювання зовнішньої трудової міграції доцільніше було зробити шляхом внесення необхідних для цього змін до Закону України «Про зайнятість населення», а не шляхом прийняття спеціального закону.

Навіть у такому своєму вигляді закон не позбавлений ряду недоліків. Зокрема, незрозумілими є положення щодо видачі трудового договору перед виїздом за кордон стороною, яка сприяє працевлаштуванню, у разі самостійного працевлаштування особою, тобто хто саме має видати трудовому мігранту трудовий договір. Варто також було б визначити порядок контролю за наявністю трудового договору перед виїздом за кордон.

Крім того, закон містить досить неоднозначні положення щодо:

- запровадження контролю за перебуванням осіб за кордоном як трудових мігрантів;

- визначення органу, на який буде покладено обов'язок щодо здійснення обліку трудових мігрантів та членів їх сімей.

Таким чином, Україна на сьогодні фактично не має базового нормативного акту у своєму внутрішньому національному законодавстві, а трудові відносини приватного міжнародного характеру фактично запишаються без адекватної правової регламентації. Відтак, перед наукою трудового права постала нагальна потреба поновлення доктринальних знань про трудові відносини, ускладнені іноземним елементом, зокрема, про зовнішніх трудових мігрантів. Така ситуація вимагає рішучих, зважених спільних дій науковців і практиків. Наукове супроводження правового регулювання трудових міграційних процесів має стати важливим чинником реалізації такої діяльності. Аналіз чинного законодавства, практики його застосування, теоретичне осмислення наукових праць з різних галузей юриспруденції дозволяють переконатись у тому, що ряд процесів у сфері праці за кордоном потребують зміни підходів у правовому регулюванні згаданих відносин.

Насамперед слід розуміти, що трудова міграція та праця за кордоном – різні за змістом явища. Трудова міграція є ширшим за змістом поняттям і являє собою переміщення працездатної особи на територію держави, громадянином якої вона не є та в якій постійно не проживає, з метою зайняття оплачуваною трудовою діяльністю. У той час як праця за кордоном – це оплачувана трудова діяльність працівника-іммігранта за кордоном, заради якої він, власне, і виїжджає за кордон. Тобто поняття «трудова міграція» є ширшим за поняття «праця за кордоном».

Підтримуємо думку, що досліджувати питання праці за кордоном треба в комплексі з дослідженням трудової міграції, а правове регулювання праці за кордоном є інститутом трудового права, окремим напрямом правового регулювання. У зв'язку з цим усі принципи та положення, притаманні правовому регулюванню праці взагалі, цілком відповідають принципам правового регулювання праці громадян України за кордоном. До таких принципів, у першу чергу, слід віднести: принцип договірності характеру трудових відносин; визначеність трудових функцій, які виконуватимуться працівником; добровільність праці; принцип договірності регулювання праці; свобода праці; рівноправність у галузі праці; матеріальна зацікавленість у результатах праці; безпека праці; забезпечення належних умов праці та ін. Правовому регулюванню праці громадян України за кордоном притаманні свої, особливі принципи. До таких відносять: принцип захисту від дискримінації працівників-мігрантів; принцип рівності звертання за працевлаштуванням за кордоном; принцип захисту державою, громадянином якої є працівник, своїх громадян.

Згадані принципи закріплено у ряді міжнародно-правових актів у сфері регулювання прав працівників-мігрантів, масив яких є дійсно широким як на міжнародному, так і на регіональному рівні. Так, наприклад, на міжнародному рівні такими актами є: Міжнародна конвенція про захист прав усіх працівників і членів їх родин від 18.12.1990 р.; Конвенція про працівників-мігрантів (переглянута 1949 року) № 97; Конвенція про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення № 157 від 21.06.1982 р.; Конвенція про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення № 143 від 24.06.1975 р. На регіональному рівні: у межах Ради Європи та Європейського співтовариства – Європейська соціальна хартія, яка також надає іноземним працівникам достатньо широких прав і забезпечує їх захистом та Європейська конвенція про правовий статус працівників-мігрантів від 24 листопада 1977 р.

Однак слід акцентувати на тому, що як би прогресивно, еволюційно та демократично не були закріплені права працівників-мігрантів на міжнародному рівні, доки на національному (особливо, на конституційному рівні) не буде здійснено відповідних заходів щодо забезпечення реалізації міжнародних норм, останні так і залишаться для українських громадян лише декларативними положеннями, тими міжнародними стандартами, до яких необхідно прагнути. Адже норми національного права забезпечують дію міжнародних, і таким чином не тільки проголошують приєднання до міжнародних стандартів прав людини, а й відповідним чином реалізують їх.

Лариса Дідковська, Тетяна Гамрищак

Психологічні особливості адаптації в умовах еміграції

Кафедра психології ЛНУ ім. І.Франка

В останні десятиліття міграція увійшла до числа найважливіших світових проблем. Міграційні процеси в усьому світі і в Україні, зокрема, досягли небувалих масштабів. Наприклад, за обсягом еміграції Україна перебуває на п'ятому місці у світі – після КНР, Росії, Індії та Мексики. У хвилях тотальних політичних агресій питання біженців у Європі стало одним з найважливіших. Окрім того, мабуть, питання еміграції ніколи не було таким болючим, як сьогодні. Тому вивчення психологічних особливостей адаптації в умовах еміграції стає *актуальнішим*, ніж будь-коли.

У роботі досліджувалося поняття адаптації, її психологічні аспекти та її стратегія. Були розглянуті такі поняття як: «культурний шок» та акультурації, криза ідентичності та, звісно, актуальне питання української еміграції.

Гіпотеза дослідження – у результаті прагнення людини якісно змінити своє життя через міграцію до іншої країни кожна людина зіштовхується з психологічними проблемами, які виникають в умовах еміграції і важко їх переживає.

У своїх дослідженнях ми опирались на роботи з етнопсихології та крос-культурної психології, представники яких впровадили терміни «культурного шоку» або «стресу акультурації», «культурної дистанції», «культурних відмінностей», «маргінальності», вивчали проблеми психологічної адаптації мігрантів у іншій культурі. Серед вагомих наукових робіт, що стосуються адаптації людини до кризових подій життя, треба відмітити праці зарубіжних та вітчизняних авторів Василюка Ф.Ю., Блінової О. Є. та ін. Проблеми адаптації до іншого культурного та етнічного середовища розглядали Гумільов Л.М., Лебедева Н.М., Малиновська О.А., Мулдашева А.Б., Налчаджян А.А., Орбан-Лембрик Л.Е., Солдатова Г.У., Абульханова-Славська К.О., Балл Г.О., Головаха Є.І., Донченко О.А., Стефаненко Т.Г., Титаренко Т.М., Оберг К., Дж. Беррі, Фернхем А., Смоліна Т.Л.

Спираючись на типологію Бочнера, Дж. Беррі запропонував свої стратегії акультурації. Оскільки мігрант має справу з двома культурами: старою і новою, від того, як він з ними поводитиметься, залежить те, як він буде жити. Коли емігрант дотримується своєї старої культури і не приймає нової, це – сепарація. Термін, який нам в Україні, на жаль, добре відомий. Якщо людина цілком поринає в нову культуру і відмовляється

від своєї, старої культури, – асиміляція. Найуспішнішим рішенням, синтезом двох культур є інтеграція, де може зберігатись ядро старої культури, але при цьому приймається і нова. Виникає також стратегія поведінки, коли мігрант відмовляється від старої культури, але нова не приймає його – маргіналізація. З вибору стратегії, який усвідомлюється лише частково, витікатиме і поведінка мігранта. Ця стратегія, яка була запропонована Беррі, є лише моделлю, оскільки поведінка мігрантів рідко буває «чистою». Так, наприклад, людина може бути чудово інтегрованою на робочому місці, але в домашніх умовах дотримуватись сепарації. У Європі питання інтеграції одне з найважливіших, оскільки кількість мігрантів є надзвичайно великою. В умовах акультурації перебувають кардинально різні ментальності та релігії.

Культурний шок часто розглядається вченими в контексті U-подібної кривої адаптації, яку в 1994 р запропонував К.Тріандіс. Відповідно до цієї моделі візитер в процесі своєї адаптації проходить 5 етапів:

1 етап «медового» місяця або фаза ейфорії – все бачиться в рожевому світлі, характеризується ентузіазмом і піднесеним настроєм. Тривалість цього періоду є різною – від декількох днів до місяця.

2 етап – характеризується розчаруванням, фрустрацією і депресією. Корінне населення мігранта не розуміє, а він не розуміє, що відбувається, і тут йдеться не лише про мову, а й про менталітет. На цьому етапі мігранти намагаються втекти від реальності, віддають перевагу спілкуванню із земляками. Розвиваються симптоми культурного шоку.

3 етап – критичний. Симптоми культурного шоку досягають максимальної точки, вони можуть проявлятися навіть в серйозних хворобах і почутті повної безпорадності. Ті, хто не змогли успішно адаптуватися в новому середовищі, повертаються додому, але багато хто, отримавши підтримку, справляються, долають культурні розбіжності: вивчають мову, знайомляться з місцевою культурою.

4 етап – депресія, яка повільно змінюється оптимізмом, відчуттям впевненості і задоволення. Людина відчуває себе більш пристосованою. Роль земляків, яким можна "поплакати в жилетку", вже не настільки важлива. Симптоми культурного шоку сходять нанівець. Починаються процеси інтеграції.

5 етап – характеризується повною або довгостроковою, за термінологією Беррі, адаптацією, яка має на увазі відносно стабільні зміни індивіда у відповідь на вимоги середовища. У разі успішної адаптації її рівень можна порівняти з рівнем адаптації індивіда на батьківщині.

Та слід зазначити, що повернувшись на батьківщину, візитерам доводиться пройти через період реадaptaції, випробувати «шок повернення». У перший час після повернення вони перебувають у піднесеному настрої, раді зустрічі з родичами і друзями, можливості спілкуватися рідною мовою і т.п., але потім з подивом відзначають, що

особливості рідної культури сприймаються ними як незвичні або навіть дивні. Лише поступово вони повністю пристосовуються до життя в рідній країні. На думку деяких дослідників, етапи реадaptaції повторюють U-образну криву, тому для всього циклу була запропонована концепція W-подібної кривої адаптації.

Не всі люди і не завжди відчувають культурний шок, і, якщо відчувають, то з різною інтенсивністю. Туристи часто виїжджають на батьківщину, перш ніж перейдуть на другу фазу і відчувають сильний дискомфорт. Велику роль в психологічних особливостях адаптації відіграє близькість культур. Чим ближча культура географічно, історично та ментально одна до одної, тим легше проходитиме адаптація. І навпаки: чим більше відрізняються культури, тим важчий процес адаптації.

Для того, щоб знизити негативні наслідки стресу акультурації, вчені досліджували ті фактори, які впливають на потенційну здатність адаптації в новій культурі. Вони виявили індивідуальні та групові чинники.

Групові:

- Культурна дистанція.
- Історична зв'язаність народів.
- Рівність статусів двох культур, сприйняття рідної культури й приймаючої як такі, що перебувають на одному щаблі розвитку.
- Особливості культури результату.
- Відкритість приймаючої культури. Наскільки культура відкрита для чужинців, толерантна до інших цінностей і норм.

Індивідуальні:

- Вік.

Найкраще адаптуються молоді люди працездатного віку або діти-дошкільнята.

• Освіта, рівень інтелектуального розвитку. Люди з вищою освітою і добре розвиненим інтелектом адаптуються швидше.

• Стать істотно не впливає, але жінки з традиційних культур адаптуються гірше. Це дослідники пов'язують з більш низьким рівнем освіти в порівнянні з чоловіками цієї культури і роллю берегині культурних цінностей.

• Відсутність серйозних залежностей (алкоголізм, наркоманія), психічних захворювань, серйозних психологічних проблем.

• Знання мови і особливостей приймаючої культури суттєво полегшує процес адаптації.

- Спрямованість мігранта на адаптацію (його мотивованість).

Гіпотеза в роботі не була підтверджена, оскільки не всі мігранти переживають міграцію важко. Все залежить від ставлення самого візитера до своєї життєвої ситуації. Так, за Е.Еріксоном, динамічний процес адаптації мігрантів до реалій оточення, що змінюється, викликає такі стани, як фрустрація, депресія, агресивність, та слід зазначити, що

психосоціальна криза є закономірним етапом на шляху саморозвитку особистості до набуття нової ідентичності.

Історичні події завжди передують зацікавленості певними дослідженнями. Тому можна в найближчий час очікувати нову хвилю посилення зацікавленості до цієї теми. В час, коли Європа намагається врегулювати питання біженців з Сирії, та враховуючи болюче питання міграції в Україні, сподіваємось на подальші наукові дослідження як на міжнародному так і вітчизняному рівнях.

Павло Садоха

Національна самоідефікація українців у контексті розвитку суботніх/недільних шкіл

Спілка Українців у Португалії

Конфлікт, який на початку 2013 року набув розголосу в українських ЗМІ щодо відкриття російських класів в українській школі "Дивосвіт" у Мадриді, насправді стосується всіх українських громад трудових мігрантів у Європі.

Більшість освітніх закладів такого типу пройшли за свою історію "критичні" моменти національної самоідентифікації. Свого часу, наприклад, у Лісабоні розділилася найбільша у Португалії школа при Спілці українців у Португалії. Внаслідок цього зараз мирно співіснують школа "Родина" (або Родіна) для так званих мігрантів зі Сходу і українська суботня школа "Дивосвіт" при Спілці. Кожен отримав згідно своїх переконань, і конфлікт вичерпався. Тепер українські мігранти з Донбасу мають свобідний вибір: якими мовами вони хочуть, щоб їхні діти володіли. Багато вибрали школу "Дивосвіт", де викладання ведеться виключно українською. Парадоксально, але такої можливості вони не мали на Батьківщині.

Насправді, суботня школа за кордоном – це завжди складні відносини. Вимагати від вчителів-волонтерів виконання статутів, правил та положень в умовах, коли вони знаходяться під тиском прискіпливих батьків і дають собі раду з дітьми, які перевантажені різномовними школами, і все це, за символічну винагороду, позбавляючи себе відпочинку після тижневої роботи, – надзвичайно важко. В більшості випадків, така самопожертва базується на патріотичних почуттях педагогів та щирій любові до дітей.

Українські суботні (недільні) школи, як і масова українська міграція, мають понад двохсотлітню історію. І, власне, завдяки національному самоусвідомленню, українським церквам і організованим школам, вдалося українцям не розчинитися у інших культурах, а створити потужну світову інституцію – українську діаспору, що зробила важливий внесок у становленні української державності.

Добре організована, з вагомим політичним впливом у світі, українська діаспора не давала спокою комуністичному режиму Радянського союзу, не дає вона спокою і теперішнім послідовникам антидержавницької та антинаціональної політики в Україні та за її межами. Всі зусилля спецслужб СРСР дискредитувати діаспору, посягти в ній зерна розбрату, не увінчалися успіхом, за винятком фізичного знищення провідників українського націоналізму. Але й це не порушило моноліту української спільноти за кордоном.

Та вже після здобуття де-юре незалежності України, у світ була випущена нова багатомільйонна сила – трудові мігранти. Окрім, суто економічної вигоди (мільярдні надходження валюти для, по-суті, підтримки олігархічної системи правління в Україні) потенційно на цю силу покладалося і інше гуманітарне спецзавдання – протистояти старій діаспорі у прагненнях українців вийти з-під панівної опіки російського світу.

На перешкоді таким намірам стоять українські церкви і національна самосвідомість, чого не вдається підкорити ні спецслужбам, ні потокам ворожих ідеологій. Тому, черговим дієвим об'єктом ідейної національної стійкості для українських мігрантів, їх дітей і внуків, – є українські суботні школи.

Проблема національної самоідентифікації, якою після століть зовнішньої дії хворіє українське суспільство, істотно відчувається і в громадах трудових мігрантів за кордоном. Але, на відміну від "материкової" України, де інформаційний простір заповнений ворожими до національної єдності силами, в умовах вільного світу, тобто, сформованих національних суспільств, українці в повній мірі починають розуміти важливість національної самоідентифікації.

Не називають себе португальцями, чи іспанцями – іберійцями, так само, як і французи, чи німці – германцями. Тому, вираз "слов'яни", або більш екстравагантні – вихідці з країн СНД (оригінальна назва, запропонована посольством України в Португалії), сприймаються європейцями з іронією, що, відповідно, відображається і на ставленні до особи. А для того, щоби в повній мірі усвідомити свою національну ідентичність, кожній людині потрібно першочергово розібратися в історії власного народу.

То ж, в розрізі мадридського конфлікту виникає фундаментальне питання: в якій інтерпретації викладатимуть українську історію в школі, де російські і українські діти знаходяться в одному виховному просторі? В

розрізі бачення цієї історії Міністра освіти України Дмитра Табачника, який то визнає, то заперечує Голодомор в Україні – геноцидом? Чи на основі політики МЗС України, яке на офіційному сайті відомства, на догоду Кремлю, взагалі зняло інформацію про страшний злочин проти українців?

Уявіть собі, що в українському класі такої інтернаціональної школи, на уроці історії дітям доводять, що УПА воювало за незалежність України, а в російському – що повстанці були фашистами і бандитами, як це стверджує офіційна Москва. А потім, на перерві, молоді люди з'ясовують між собою цю дилему. Що це – "ноу-хау" науки конфліктології?

Очевидно, що тут йдеться про інший аспект: такі школи – банальне заробляння грошей. З 2009 року діє проект МОН України "Міжнародна українська школа", участь в якому дає можливість суботнім школам залучати більшу кількість охочих отримати український атестат про середню освіту за кордоном. Навчання у таких школах платне, а політика МУШ не вимагає збереження національних цінностей. Такі школи дуже співзвучні з програмами російського світу – не відпустити українців з-під російського панування, де б вони не проживали. Бо ж, як інакше, пояснити потребу, чи комфортність росіян вчитися в українській діаспорній школі?

Для прикладу, в Іспанії діє багато російських громадських організацій, об'єднаних Координаційною радою російських співвітчизників <http://ks-spain.org/index/madrid/0-20>. Російська програма співпраці зі співвітчизниками передбачає на 2013 рік фінансування на загальну суму 11,4 млн. євро, а відповідна програма українського уряду – 445 тис. євро. При тому, в Іспанії російська громада за чисельністю вдвічі менша за українську. Отже, або російські організації в Іспанії не приймають урядову допомогу, а простих росіян не лякає український націоналізм в суботніх школах; або українські суботні школи почали на практиці виконувати закон про регіональні мови партії регіонів.

У цьому контексті приклад Португалії взагалі демонструє, що офіційна Україна не тільки не зацікавлена у розвитку національних освітніх закладів за кордоном, але й допомагає розвивати проекти "Російського світу".

Так, у 2010 році Посольство України в Португалії рекомендувало МЗС України профінансувати по бюджетній програмі 1401150 "Заходи щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України", проект Асоціації іммігрантів "Amizade". Організації, про яку на сайті www.bilingual-online.net зазначено: "Ассоциация иммигрантов из Восточной Европы – популяризация русской культуры и языка посредством организации культурных мероприятий, школы для детей иммигрантов, дополнительных курсов и кружков (хор, танцы) ".

Спілка українців у Португалії пробувала з'ясувати у посла України в Португалії – Олександра Никоненка, чи ознайомлений він хоча б зі статутом цієї організації, але відповіді так і не отримали. І тепер, виходить, що багатолітня робота української громади на роз'яснення європейцям, що українці – це окрема нація, а Україна – незалежна держава, фактично заперечується політикою МЗС і МОН України.

На жаль, якоїсь юридичної бази в українському законодавстві, яка б могла змусити чиновників служити реальним національним інтересам України, немає. Тим більше, приватні ініціативи, як от суботні школи, взагалі діють за законами країн проживання, що не розраховані на розв'язування внутрішніх українських питань.

Виправити ситуацію могло б, наприклад, законодавче визнання українських громадських організацій і освітніх закладів за кордоном через критерії української самоідентифікації у статутних документах або через визнання всесвітніми українськими надбудовами, такими як СКУ, ЕКУ чи УВКР, що послідовно діють у площині захисту і розвитку українського світу і є визнаними авторитетами серед української громади за кордоном.

Без зазначених вище дій українська школа за кордоном залишатиметься назвою, зміст якої наповнюватимуть світогляди окремих людей чи інших народів.

Марія Васюник Кулієва, Світлана Книшик

Співпраця між школами Львівщини та школами трудової міграції українців

Департамент освіти і науки ЛОДА

Українські школи у країнах трудової міграції українців потребують значної підтримки з Батьківщини. Тому окремою ділянкою діяльності Департаменту освіти і науки ЛОДА є підтримка закордонного українства в рамках обласної програми. Так, між ДОН ЛОДА налагоджено співпрацю шкіл Львова та Едмонтону, провінція Альберта, Канада. У 2005 році місцеві адміністрації Львівщини та Альберти підписали Протокол, пунктами якого були, зокрема, методична та дидактична підтримка викладання і вивчення української мови в Альберті (одна із 7 мов у переліку іноземних мов, що викладаються в Альберті) та налагодження партнерства між школами-побратимами. У листопаді 2012 року, з метою підтримки у викладанні української як іноземної та розвитку Програм української мови та культури для студентів і

професійного розвитку вчителів української мови, до Міністерства освіти Альберти було скеровано консультанта-радника з питань української мови – Гарцулу Олену Євгенівну, завідувача кабінетом євроінтеграційних аспектів освіти ЛОІППО. Пані Олена й надалі перебуває на цій посаді і її робота заслуговує на високу оцінку. Цьогоріч радник з питань української мови планує посилити співпрацю між школами-побратимами та провадить он-лайн проект «Читаємо разом». Суть проекту полягає в тому, що українська двомовна програма розроблена для того, щоб сприяти особистісному розвитку учнів, заохочувати їхнє соціальне, емоційне, моральне, інтелектуальне та творче зростання, він сприятиме розвитку навичок і компетентностей учнів. Для досягнення загальних результатів Програми навчання, учні матимуть можливість формувати ідеї та інформацію у більше, ніж один спосіб, щоб вони мали значення для власного осмислення та кращого розуміння іншими; збагачувати свій читацький досвід, беручи тексти різних жанрів, культурних традицій, зокрема ілюстровані книжки, п'єси, байки; записувати факти та ідеї, використовуючи різні способи; складати список авторів і назв ресурсів; ділитися інформацією та ідеями по темі з близькою аудиторією, уточнювати інформацію, відповідати на питання; співпрацювати в різних партнерствах і групових структурах; розуміти і використовувати різноманітні прості ідіоматичні вирази і сталі вислови; розпізнавати і розуміти різні елементи української мови і культури.

Цього року делегація із Львівської класичної гімназії при ЛНУ ім. Франка відвідала м. Едмонтон у Канаді з метою обміну досвідом та підтримки української діаспори у провінції Альберта.

Львівським обласним інститутом післядипломної освіти здійснюється навчально-методична підтримка вчителів української мови та українознавчих дисциплін в навчальних закладах Республіки Польща. В рамках «Програми розвитку освіти Львівщини» спільно із ДОН ЛОДА щорічно у липні проводяться навчальні семінари з професійного розвитку вчителів української мови для вищезгаданих вчителів. Метою таких заходів є підвищення професійного рівня вчителів української мови зарубіжжя, а також підтримка зв'язків із діаспорою. Останній такий навчальний семінар проходив в період з 8 по 14 липня 2013 року на базі Колегіуму УКУ. Цьогоріч цей захід довелось відкласти через складну ситуацію в державі.

Значний внесок у підтримку закордонного українства робить КЗ ЛОР «Львівська обласна Мала академія наук учнівської молоді». Зокрема, на щорічну Всеукраїнську науково-практичну конференцію учнів-членів МАН України запрошуються учні із Польщі. Дуже часто у цьому заході беруть участь представники діаспори.

Цьогоріч Львівська обласна Мала академія наук учнівської молоді та Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ

«Львівська політехніка» з нагоди ювілейного року 200-ліття Тараса Шевченка реалізували проект «Пізнаємо Шевченка разом». Проект передбачав цикл інтерактивних зустрічей через мережу Інтернет з авторитетними викладачами та дослідниками Шевченка з України. Ці зустрічі відбулися 8, 11 і 12 березня і в них взяли участь учні Української школи у Варшаві (Польща), Рибницької української середньої загальноосвітньої школи № 1 з гімназичними класами імені Лесі Українки (Придністров'я) та Ризької української школи (Латвія). Під час зустрічей вони мали нагоду поспілкуватися із мистецтвознавцем, викладачем Львівської національної академії мистецтв Вікторією Боярко-Долженко. Темою була художня спадщина Тараса Шевченка. Вікторія Боярко-Долженко на прикладі ілюстрацій представила учням основні етапи творчого шляху Тараса Шевченка як художника, прокоментувала сюжети відомих його художніх творів і розкрила значення прихованих символів.

Влітку учні Львівської обласної МАН, переможці та учасники обласних, всеукраїнських і міжнародних конкурсів та олімпіад, автори науково-дослідних робіт з історії, релігієзнавства, правознавства, філософії, економіки, мовознавства та журналістики, за запрошенням Українського вільного університету відвідали столицю Баварії – місто Мюнхен, з метою участі у 10-денному навчанні. Впродовж тижня школярі відвідували лекції та семінари на актуальні теми, зокрема «Українське бароко: парадигми книжності» проф. Б. Криси, «Фінансовий менеджмент» д-р Т. Пархоменко, «Розвиток педагогічної думки в Україні XIX – поч. XX ст. та шлях до створення української національної системи» проф. Б. Єржабкової.

Підтримка закордонного українства відбувається і на рівні навчальних закладів. Зокрема, СЗШ № 34 ім. М.Шашкевича співпрацює із Українською школою ім. М.Шашкевича у Перемишлі з метою обміну досвідом, поглиблення вивчення української та польської мов та культур, а також проведення спільних заходів, як відзначення річниці з дня народження М. Шашкевича.

Львівська спеціалізована середня загальноосвітня школа №28 провадить співпрацю із Гете-гімназією, м. Фрайбург, Німеччина та Нелленбург-гімназією, м. Штоки, Німеччина з метою розвитку партнерських відносин, вивчення країнознавчих аспектів, ознайомлення шкіл-партнерів із звичаями та традиціями України та, у свою чергу, вдосконалення знань німецької мови.

Класична гімназія при ЛНУ імені Івана Франка співпрацює з гімназією №21 м. Відня, Австрія, та гімназією №7 м. Зелена Гура, Польща. У рамках цієї співпраці відбуваються обміни делегаціями, які сприяють поширенню української культури та підтримці української діаспори закордоном.

НВК ім. В. Симоненка має досвід співпраці із Федеральною гімназією м. Нойнкерхен, Австрія. Представники НВК брали участь в українсько-австрійському проєкті «Дружба без кордонів» для вивчення культурних традицій українського та австрійського народів.

НВК ім. В. Стуса в рамках польсько-українського проєкту по співпраці між навчальними закладами за підтримки «Народного центру культури» (Польща) співпрацює із Школа №4 м. Кшеславіце, Польща. Вони брали участь у проєкті «Врятуй від забуття! Стежками культур до пізнання польського та українського суспільства».

СЗШ № 97 має зв'язки із школою Макса Вебера м. Фрайбург, Німеччина. Щороку об'єднана делегація вчителів у кількості до 5 осіб відвідує Україну і Німеччину в рамках Програми співпраці міст-побратимів Фрайбург – Львів.

Синьківська ЗОШ І–ІІІ ст. Радехівського району має співпрацю із Українською гімназією ім. Лесі Українки в м. Бартошице, Вармінсько-Мазурське воєводство, РП. В рамках співпраці було проведено два обміни учнів у 2010 та 2012 рр., під час яких було проведено майстер-класи з деревообробки, бісероплетіння та вишивки (українська сторона) та малюнок на склі та оригамі (польська сторона); створено сайти в обох закладах, де відображена інформація про співпрацю (school-synkiv.at.ua); і що не менш важливо, була забезпечена допомога для польської сторони у забезпеченні українськими підручниками.

Неля Підперигора

Модель української школи: проблеми у методиці викладання

Культурно-освітній центр «Дивосвіт»

6 березня 2005 року у м. Лісабоні розпочинає свою історію культурно-освітній центр «Дивосвіт», створений на той час як українська школа з допомогою «Спілки українців у Португалії» з єдиною метою – зберегти національну культуру та традиції, допомогти батькам у вихованні молодого покоління українців і допомогти здобути українську освіту за кордоном, а також створити умови для розвитку особистості з усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної гідності та самосвідомості.

Пройшов час, нашому центру уже минуло 10 років і вони не були легкими...

Навчаючись лиш у суботу, поєднуючи навчання у нашому центрі з навчанням у португальській школі, учні мають неабияке навантаження. Робочий день є досить насиченим, у старшій школі аж 12 уроків для того, щоб встигнути стисло опрацювати навчальний матеріал. Українські програми є досить непростими, а для їх опанування маємо не так багато часу на відміну від звичайної української школи.

Безперечно, все це дає нашим дітям можливість здобути атестати про загальну середню освіту, адже з нами співпрацює Міжнародна Українська Школа (далі МУШ) двічі на рік атестує учнів, приїжджаючи до нас.

На жаль, на даний момент почала спостерігатись тенденція до зменшення учнів у старшій школі, батьки починають віддавати перевагу португальській освіті, тобто не віддають дітей продовжувати навчання після закінчення початкової школи. А також з'явився попит на вивчення лише українознавчих предметів.

Отож, виникла необхідність створити таку модель української суботньої школи, яка б враховувала такі тенденції.

Однією з головних проблем при розробці проєкту створення такої школи, мається на увазі методичне забезпечення, звісно є відсутність існування будь-яких навчальних програм для такого типу шкіл, розроблених та затверджених МОН України.

Створення таких програм на державному рівні є одним із найважливіших моментів. Вони мають враховувати особливості навчання українців за кордоном, а навчальна програма з української мови має передбачати, що на даний час українська мова для наших дітей стає мовою іноземною.

Звісно, після створення таких програм потрібно подумати і за підручниками, адже яке без них навчання...

Крім того, повинно існувати і методичне забезпечення вчителів, які мають займатися з дітьми, адже вони є для дітей взірцем, саме вони допомагають вберегти у дитячому серці та душі все українське.

З іншого боку, учні, які виявлятимуть бажання отримати атестат державного зразка, не зможуть їх отримати, навчаючись таким чином. Тут необхідне створення такої системи навчання, яка б дозволила переплести українську шкільну програму з португальською.

Тобто навчальні програми з таких предметів як математика, біологія, хімія, фізика, географія тощо повинні містити лиш те, що не вивчається у португальських школах, аж ніяк не повторювати їх.

Створення таких освітніх документів, звісно, потребує зміни у законодавстві України під модель української суботньої школи за кордоном, в даному випадку у Португалії.

Метод листування в індивідуальному супроводі осіб з особливими потребами та соціальних сиріт

старший викладач кафедри психології
Львівського національного університету імені Івана Франка,
вихователь дошкільного навчального закладу № 165 м. Львова

Існує між людьми спосіб передачі інформації, спосіб спілкування – листування. Це тривала комунікація двох партнерів. Між особами є певні стосунки, які виражаються епістолярно. У листі інформація передається у вигляді розповіді, повідомлення, опису тощо. Існує тематична багатоплановість листа. Є регулярність спілкування, тривала комунікація.

У роботі з дітьми чи дорослими з особливими потребами, а також з дітьми – соціальними сиротами можна ефективно використовувати такий спосіб комунікації, метод впливу на розвиток особи як листування. Це може бути приватне листування просто пишемо один одному листи. Може бути як листи-завдання. Наприклад, листи про мрії, листи про виконану за день роботу чи з іншими темами. Листи можна супроводжувати невеликими подарунками, наприклад малюнками, квіточками, листівками та ін.

Комунікація у спосіб листування має *соціальний* характер. Умови соціуму, темпи, етичні норми, моральність, естетичні смаки чи настрої, актуальні політичні площини визначають особливості листування. Тому особи з особливими потребами, що можуть листуватися у спосіб листування краще адаптуються до соціуму, розуміють своє оточення. Навіть виробляють навик написання адреси респондента, добре розуміють свою адресу. Соціальні сироти мають можливість «виговорити» у листі все те, що болить, що втаємничено у дитячому серці.

Листування має *психологічний* аспект. Існує вплив на мотивацію людини, на самооцінку. Така особливість як викладання думок у лист, «матеріалізація» їх у текст може створювати полегшення, ефект «сповіді», опрацювання власних вчинків, успіхів чи помилок.

Внутрішнє мовлення людини у листі має можливість вивільнити переживання людини. Внутрішній світ людини з сумнівами і намірами немовби відображається в письмі.

Діти чи дорослі з особливими потребами чи соціальні сироти мають можливість у формі листа ще раз обдумати, пережити явище про яке пишуть, отримати від респондента зворотній зв'язок, оцінку, підтримку. Звичайно, що ціннісні орієнтації впливають на зміст і структуру листа. Вік, стать, фізичний стан, професійна зайнятість чи навчання визначає

спрямованість, тематику листування. Це може бути діагностичним етапом в індивідуальному супроводі дитини з особливими потребами. Це може бути спосіб підтримки, товаришування з дітьми, які вважаються соціальними сиротами.

Є ще *лінгвістичний* аспект. Людина підбирає слова, створює метафори, будує словесний образ своєї думки, уяви, переживання... Ми можемо говорити про певну мовленнєву поведінку дописувачів. А дитині з особливими потребами чи дитині, у якої батьки працюють за кордоном, можна у різний спосіб, наприклад, притчі чи казки чи придуманої історії донести важливу інформацію чи здійснити навчальний вплив.

Можемо відзначити *дистанційний* характер спілкування у листуванні. Особи, що пишуть листи з одного боку приближують партнера спілкування пишучи лист. З іншого боку дистанція передбачає більше свободи дописувачу, творчості, різноманітності. Людина може бути прямолінійна, розсудлива в листі. Може сперечатися, заперечувати, давати настанови, критикувати.

Листування має аспект *«потенційної тривалості»*. Листування між людьми це підтримка постійного контакту. Особа може у будь який час відновити листування, ініціювати збереження стосунків.

З досвіду листування з особою Ю., підлітком з особливими потребами. Мали місце листи до педагога з вкладеним конвертом для зворотного зв'язку, для відповіді, як знак про її важливість і очікуваність. В історії спілкування з п. А. у його сім'ї виникла традиція перечитування листів педагога. Часто це робилося на вечір перед сном п. А.

Особливим фактором листування є *мета*. Мета є одним з чинників, що утримує дописувачів у полі комунікативного процесу, підтримує особисті стосунки. Створюється ніби певний інтимний інформаційний простір листового мовлення, який живиться метою спілкування. У індивідуальному супроводі людини з особливими потребами це може бути якийсь спільний проект (наприклад, дресирування домашніх тварин, оформлення місця проживання чи ін.) чи просто підтримкою можливості комунікації.

Метод листування в індивідуальному супроводі це завжди поповнення, збагачення досвіду особи з особливими потребами, дитини, яка вважається соціальною сиротою. Це підтримка їхньої ресурсності для перебування в життєвому просторі сучасного соціуму.

Допомога дітям трудових мігрантів

ГО «Справа Кольпінга в Україні»

У 21-му сторіччі в Україні виникло нове поняття – «соціальне сирітство». Соціальні сироти – це діти, які залишились без батьківської опіки... при живих батьках. Соціальне сирітство спричинили, на думку науковців, трудова міграція з України і розмивання традиційних для українців цінностей, серед яких головне місце посідала сім'я.

За різними даними, близько двох мільйонів українців нині працюють за кордоном, більшість із них це жінки. Вони залишають удома дітей, а з часом, при нагоді, забирають їх до себе. Але більшості заробітчан такої можливості не мають, тож діти залишаються вдома під наглядом бабусь, дідусів, учителів, місцевих органів опіки. За даними Міжнародної організації з міграції, таких дітлахів в Україні понад 200 тисяч.

Діти трудових мігрантів становлять близько третини дітлахів в окремих районах Закарпаття, Буковини, Львівщини. Ці діти вирости переважно у достатку завдяки грошовим переказам батьків, але поза увагою суспільства. Діти залишаються без батьківської опіки, але мають гроші. І часто на ці гроші купують цигарки, алкогольні напої...

На сьогодні здатність утримувати від асоціальної поведінки і підтримувати заробітчан та їхніх дітей демонструють релігійні організації. Церква і громада – головні опікуни соціальних сиріт. Про досвід церкви щодо допомоги трудовим мігрантам розповів нещодавно глава Греко-католицької церкви Святослав (Шевчук). Парафії УГКЦ працюють у державах із великою кількістю трудових мігрантів з України, серед яких Греція, Італія, Іспанія, Португалія, Франція. Але, за словами владика Святослава, головне завдання церкви – підтримка родини, родинних зв'язків.

Тому основними інституціями, які здатні ефективно допомогти дітям трудових мігрантів стати активними членами майбутнього суспільства є Церква, молодіжні громадські організації, школи та соціальні служби сім'ї, дітей та молоді. Організація гуртків, студій, дитячо-юнацьких фестивалів, конкурсів, виставок, організація цікавого дозвілля – це далеко не повний перелік заходів для дітей та молоді цієї категорії. Головне завдання – це вчасне виявлення проблемних ситуацій, а основною стратегією повинно бути випередження виникнення таких ситуацій. Однак, поки що практика життя показує, що у 90 % випадків доводиться боротися з наслідками асоціальної поведінки підлітків, коли процес виховання є не таким простим і однозначним, не рідко потребує

втручання правоохоронних органів. Щоб уникнути таких негативних явищ необхідно вести облік сімей, де виховуються діти трудових мігрантів. Це може бути одним із завдань інформаційно-ресурсних центрів допомоги сім'ям трудових мігрантів. Наступним завданням таких центрів є оцінка потреб виявлених сімей (зокрема дітей) та складання плану допомоги, якщо у цьому є необхідність. Для реалізації плану допомоги проблемним сім'ям інформаційно-ресурсні центри повинні ефективно взаємодіяти зі школами, соціальними службами сім'ї, дітей та молоді, громадськими організаціями, духовенством. Лише добре налагоджена координація усіх цих інституцій зможе забезпечити досягнення успіху.

* * *

Яка ж доля дітей, яких батьки забрали чи народили у країнах трудової міграції? «При кожних наших парафіях – розповідає владика Святослав, – є центри, де ми працюємо з трудовими мігрантами та їхніми дітьми. Однією з важливих інституцій, які потребують підтримки України, є наші школи, що належать греко-католицькій парафії. Маємо таку школу в Афінах (Греція) і кілька в Італії», – каже глава УГКЦ Святослав.

З іншого боку, суботні школи виникли у різних країнах трудової міграції українців як наслідок підтримки зв'язків з Україною (мовою, традиціями, ментальністю). Батьки хочуть, щоб їхні діти, які швидко вивчають мову країни проживання, не забували рідну українську мову, не позбувалися зв'язку з Батьківщиною. Тому у багатьох містах та містечках Португалії, Італії, Греції та Іспанії виникли суботні школи, які сьогодні здебільшого утримуються на ініціативі та ентузіазмі подвижників-вчителів з України. Такі школи не мають достатньої підтримки ні від держав проживання українських трудових мігрантів, ні від української влади.

1-2 листопада 2015 року у Львові-Лісабоні відбулася науково-практична конференція «Модель Української суботньої школи у країнах нової міграції. Погляд з України» за ініціативи Спілки українців у Португалії та ГО «Справа Кольпінга в Україні» при сприянні Світового Конгресу Українців, Капеланії УГКЦ в Португалії, департаменту міжнародного співробітництва та туризму ЛОДА, Департаменту освіти і науки та ЛОДА. Перший день конференції проходив у скап режимі Львів-Лісабон. На другий день учасники з України обговорювали шляхи допомоги українській діаспорі у стінах обласної освіти

У конференції взяли участь голова Спілки українців Португалії Павло Садох, заступник директора Департаменту міжнародного співробітництва та туризму ЛОДА, депутат Львівської міської ради Ярослав Музичко, начальник управління загальної середньої, дошкільної, позашкільної освіти департаменту освіти і науки ЛОДА Світлана Книшик,

директори суботніх шкіл Португалії з міст Ліссабона, Санторень, Агеда, голова товариства «Родина Кольпінга», керівник Центру неперервної освіти Інституту післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки Львівського національного університету імені Івана Франка, професор кафедри психології Катерина Островська, член правління ГО «Справа Кольпінга в Україні», професор НУ «Львівська політехніка» Ігор Островський, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка Юрій Ковний.

Учасники конференції відзначили: Українські трудові мігранти, що з економічних причин виїхали за кордон на початку цього століття, на даний час уже сформували нові та сталі діаспори у країнах, де до цього не проживала значна кількість українців. Передусім, йдеться мова про південні країни ЄС. Основними осередками, що гуртують українців у цих діаспорах, є українські церкви і суботні школи, що і було об'єктом уваги конференції.

Сформовані, в основному, з учителів середніх шкіл, що змушені були емігрувати з України, суботні школи працюють за програмами МОН України, що розраховані на щоденні заняття. Фінансування, організація виховного та навчального процесів, відносини з батьками, легальний статус таких шкіл, забезпечення навчальним матеріалом базуються на досвіді, здобутому в Україні, що не завжди відповідає умовам, в яких перебувають мігранти за кордоном.

Іншою проблемою є час, який можуть приділяти учителі та громадські активісти для функціонування та розвитку таких шкіл. Здебільшого, така праця проводиться на волонтерських засадах. Аналіз тенденції розвитку суботніх шкіл Португалії вказує на переважаючий процес інтеграції мігрантів у держави проживання, внаслідок чого спостерігається стала тенденція до зменшення дітей в українських суботніх школах, вибір пріоритетного навчання у португальських школах. Виняток поки що становить програма співпраці українських суботніх шкіл з Міжнародною українською школою (МУШ) задля отримання атестата про середню школу, який дозволяє вступ до вищих навчальних закладів як у країнах проживання, так і в Україні. Однак, низька якість навчання (1 денне навчання за загальною програмою середньої школи) та неадекватне оцінювання ймовірно приведе до припинення міждержавних угод про визнання атестатів МУШ у країнах проживання мігрантів.

Отже, постає питання, що для умов новостворених діаспор за кордоном потрібна фахова допомога українських освітніх наукових інституцій для розробки комплексної моделі Української суботньої школи за кордоном, що враховуватиме всі аспекти діяльності такої школи і яка є дієвим інструментом для створення нових шкіл та об'єднанням українців для збереження їх ідентичності за кордоном.

Учасники ухвалили звернутися у відповідні Міністерства і відомства держави:

у Кабінет міністрів України: Після прийняття Верховною Радою України Закону «Про зовнішню трудову міграцію» розробити та затвердити Національний план дій щодо організації допомоги зовнішнім трудовим мігрантам на період 2016 – 2018 рр.

у Міносвіти України щодо: Розробки дієвої моделі української суботньої школи у країнах проживання трудових мігрантів в умовах сьогодення.

- Розробки і затвердження плану розвитку українського шкільництва у країнах проживання трудових мігрантів на період 2016-2018 рр.

- Розробки умов та критеріїв ліцензування освітніх установ, які діють (приватно чи при громадських об'єднаннях) у країнах проживання трудових мігрантів.

- Надання методичної допомоги через забезпечення за заявками підручниками, модельними навчальними програмами викладання українознавчих предметів, тощо Створення сайту, предметних веб-сторінок з навчально-методичними матеріалами

- Організації підвищення кваліфікації вчителів українських шкіл зарубіжжя на базі класичних та педагогічних університетів через очну та дистанційну форми навчання

- Легалізації статусу вчителів українських суботніх шкіл (зарахування стажу їх роботи, які поки що не враховуються ні у країнах еміграції, ні в Україні)

- Подання пропозицій Міністерствам освіти країн проживання щодо зарахування вивчення української мови в українських суботніх школах як додаткового факультативного предмету в їх освітній системі як це робиться, для прикладу, в Канаді, США, Бразилії та ін. або сертифікувати дипломи про знання української мови для включення в атестати про середню освіту.

у МЗС України щодо:

- 1) Розробки та укладання відповідних угод з державами проживання українських трудових мігрантів щодо підтримки національних меншин.

- 2) Розробки і впровадження в життя програми сприяння розвитку українських громад у країнах трудової міграції українців.

- 3) Вивчення законодавства Португалії щодо можливості ліцензування інституцій, зокрема ГО, в межах яких надаються освітні послуги.

Для реалізації цих завдань увести у громадську раду при Міносвіти України та МЗС України зацікавлених та компетентних осіб, які мають досвід співпраці з українськими трудовими мігрантами.

Резолюція

міжнародної конференції «Розбудова системи комплексної підтримки українських трудових мігрантів та їх сімей»
10–11 грудня 2015 року, м. Львів

10–11 грудня 2015 року у Львівській облдержадміністрації відбулася міжнародна конференція «Розбудова системи комплексної підтримки українських трудових мігрантів та їх сімей», ініційована ГО «Справа Кольпінга в Україні» у відповідь на потреби українських трудових мігрантів щодо удосконалення механізмів співпраці з державою, церквою, науковими інституціями та громадськими організаціями.

Серед доповідачів конференції були голова Спільки українців в Португалії Павло Садоха, заступник директора Департаменту міжнародного співробітництва та туризму ЛОДА Ярослав Музичко, начальник управління загальної середньої, дошкільної, позашкільної освіти та соціального захисту ЛОДА Світлана Книшик, голова ГО Товариство «Родина Кольпінга», професор кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка Катерина Островська, представник римокатолицької церкви о. Олег Саламон, доцент кафедри основ права України ЛНУ ім. Івана Франка, адвокат Юрій Ковний, член Правління ГО «Справа Кольпінга в Україні», професор НУ «Львівська політехніка» Ігор Островський, в.о. директора Львівського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, депутат Львівської міської ради Оксана Рубай. У семінарі взяли участь науковці, працівники соціальних служб Департаменту ЛОДА, представники громадських організацій, батьки трудових мігрантів, внутрішні мігранти (переселенці з Криму), студенти, слухачі Університету Третього Віку.

Учасники конференції підкреслили сильні та слабкі сторони еміграції:

Сильні сторони: емігранти допомагають Україні фінансово. За даними Світового банку, загальна сума переказів в Україну у 2013 р. перевищувала \$6,5 млрд. Національний Банк України наводить цифру у \$7,5 млрд, що дорівнює 4% ВВП України або 15% Державного бюджету України у 2014 році.

Слабкі сторони: соціальне сирітство, розпад сімей.

Наслідки, які є двозначними – як позитивними, так і негативними

З одного боку, **трудова міграція знімає напруженість ринку праці в Україні**, з іншого – **зумовлює відтік професіоналів з України**.

В культурному плані, з одного боку, **українці «несуть у світ» свої традиції, звичаї**, але з іншого, – багато з них, вивчаючи мову країни-

рецепієнта задля отримання високооплачуваної роботи, **асимілюються і втрачають українську ідентичність**.

Отже, **Українська діаспора і трудова еміграція це:**

- потужний економічний чинник;
- комунікаційний місток для нових технологій;
- націоформуючий фактор (більшість емігрантів – етнічні українці);
- іміджевий чинник.

Ці та інші фактори слід використати для **розвитку української Держави:**

- необхідно підтримувати Українські громади за кордоном;
- разом з тим вживати заходів щодо запобігання новій хвилі еміграції.

Як показали останні події в Україні, пов'язані з «революцією Гідності» та наступною російською агресією, трудові мігранти у складі української світової діаспори, будучи невід'ємною частиною України, проявляють активну підтримку задля захисту Батьківщини через масові політичні акції у країнах проживання та збір гуманітарної допомоги.

У зв'язку з продовженням АТО і низьким соціально-економічним становищем українців зростає загроза новій хвилі вимушених емігрантів з України. Статистичні дані свідчать про зростання бажання українців переїхати з країни назавжди: згідно із соціологічним опитуванням американського інституту громадської думки Gallup, **21% українців, тобто майже 10 млн. осіб, хоче залишити Україну назавжди**.

У відповідь на потреби трудових мігрантів Верховна рада України прийняла закон «Про зовнішню трудову міграцію», підготований Міністерством соціальної політики України та доопрацьований зусиллями Світового Конгресу Українців та ГО «Справа Кольпінга в Україні». Для реалізації цього закону необхідно розробити національний план дій допомоги трудовим мігрантам на період 2016 – 2020 рр.

Учасники конференції ухвалили основні стратегічні напрямки національної політики України щодо українських трудових мігрантів:

У сфері політики:

- наповнення новим змістом існуючих законодавчих актів та створення нових, що регулюють взаємовідносини між державою Україна і українськими громадами за кордоном;
- підвищення впливу українських емігрантських організацій на внутрішню політику України;
- створення іміджу України в країнах еміграції українців;

- реорганізація Координаційних Рад при посольствах України;
- реалізація взаємовигідного співробітництва між членами діаспори та урядами країн-донорів при допомозі Дипломатичних представництв України.

У правовій сфері:

- посилення юридичної обґрунтованості й універсалізація конституційних прав і свобод трудових мігрантів шляхом втілення положень природно-правової доктрини щодо невід’ємності, непорушності, взаємозалежності, єдності та неподільності таких прав і свобод, а також про підвищення ступеня їх відповідності європейським та світовим стандартам;
- проведення правового регулювання визначення основних прав та обов’язків трудових мігрантів до відповідності з ратифікованими Україною відповідними міжнародно-правовими актами через використання в законодавстві саме тих термінологічних визначень, що вжито у цих актах;
- надання пріоритетного значення відповідно до ратифікованої Україною Віденської конвенції про право міжнародних договорів не тільки ратифікованим нею міжнародно-правових актів, але також і самій практиці їх застосування тими міжнародними органами, юрисдикція яких нею визнана;
- забезпечення гарантованості прав і свобод трудових мігрантів через впровадження юридичного механізму індивідуального доступу громадян до Конституційного суду України – відкриття інституту конституційної скарги, що дозволить зменшити навантаження на Європейських суд з прав людини, куди поступає чимало скарг від українців;
- об’єднати зусилля громадських організацій, інших інститутів громадянського суспільства, науки та держави у спільній боротьбі за повноцінний та гармонійний розвиток українських міграційних процесів;
- ефективно використовувати можливості соціальної реклами для пропагування духовних цінностей Українського суспільства за кордоном;

У сфері економіки:

- вироблення програми ефективного використання потенціалу українських емігрантів для відбудови української економіки та коштів, що пересилаються ними в Україну;
- залучення інвестицій в Україну як безпосередньо від емігрантів, так і від іноземних інвесторів;
- сприяння розвитку туризму.

У сфері соціального захисту:

- підвищення ролі місцевого самоврядування у соціальній опіці над родинами емігрантів («соціальні сироти» та люди похилого віку);
- надання психологічної допомоги українським трудовим емігрантам;
- координація дій і сприяння передачі гуманітарної допомоги для потреб АТО;
- запобігання новій хвилі емігрантів з зони АТО.

У сфері культури:

- популяризація України в країнах еміграції (організація днів української культури, участь у фестивалях...);
- розробка програми збереження національної ідентичності українських мігрантів у співпраці державних, громадських та наукових інституцій України;
- налагодження прямих зв’язків між органами місцевого самоврядування України та українськими громадами за кордоном та між окремими закладами.

У сфері освіти:

- розробка програми розвитку освіти у країнах трудової міграції українців на період 2016–2018 рр.
- розвиток українських суботніх/недільних шкіл як осередків української культури;
- розвиток мережі позашкільної освіти в країнах еміграції – клуби, гуртки, художні колективи, студії та ін.);
- залучення провідних фахівців з закордону для організації підвищення кваліфікації вітчизняних фахівців, зокрема в області інклюзивної освіти, соціального захисту осіб у складних життєвих обставинах.

В інформаційній сфері:

- забезпечення інформаційного простору українських громад за кордоном.
- довести резолюцію до відома органів державної влади України та іноземних держав, до наукових та освітніх організацій, ЗМІ та інститутів громадянського суспільства для спільного вирішення суспільно важливих завдань

Учасники конференції визначили, що для реалізації стратегічних напрямків національної політики України щодо українських трудових мігрантів необхідно:

1) об'єднання активістів українських громад діаспори та представників зацікавлених наукових інституцій та ГО України, Церкви, в **асоціацію**, яка послідовно втілюватиме намічені кроки закордоном і в Україні з метою:

- розвитку Українських громад за кордоном;
- створенню регіональних інформаційно-ресурсних центрів допомоги сім'ям трудових мігрантів в обласних центрах України;
- запобігання новій хвилі еміграції з України.

2) включення представників ГО «Справа Кольпінга в Україні», представників зацікавлених наукових інституцій та духовенства у громадську раду при МЗС України для послідовного втілення положень Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» та розробки підзаконних актів, міжнародних двосторонніх угод, які будуть спрямовані на приведення цього закону в дію з метою покращення життя трудових мігрантів у країнах еміграції, допомоги членам їх родин в Україні та створення умов для повернення емігрантів на батьківщину.

Підписано до друку 2.12.2015 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Умов.-друк.арк. 3,02. Обл.-вид.арк. 3,2.
Замовлення № 2/12.

Виготівник ТзОВ "Тріада плюс"
79016, м. Львів, вул. Митр. Ангеловича, 28
тел. (032) 258-03-40